

Figur 1 Cronos(tiden) river en side ud af livets bog, men bliver stoppet af Clio(historie)

FORTIDEN & NUTIDEN FOR FREMTIDEN

Et speciale om brugen af Erindringer i
kulturarvsformidlingen

SARAH-LOUISE MELANDER THILGREEN

10 semester Kulturarvsformidling, Aalborg
Universitet

Studie Nr: 20136571

52,7 sider Af 2400 tegn = 126.565 Tegn

Abstract

This thesis concerns itself with the use of Oral history in museum exhibitions and bigger research projects. Oral history has, since the 1970's gained greater respect and understanding in the field of history. Before the 70's, Oral history was viewed as something that should be separated from the field of history, in the sense, that it was understood to be too much of an ever-changing matter to be a source to understand history. In the 60's however, especially in The United States of America and in Great Britain, the new social history-movement, aimed to focus and give a voice, to the minority groups in society that were not represented in the previous way of writing history. This so called "upside-down" view on history, where the important people of the society and also the economically well-standing elite of society were the focus point to whom historians had turned their ink and paper, was now challenged by its opposite, the bottom-up perspective, where minority groups such as the working class, the women, the poor, the immigrants, ethnic minority groups, slaves etc. Were suddenly given a voice and a place in history, where their story were told and remembered.

Museums, in Denmark and in other countries, use Oral history in their exhibitions, to create understanding and to tell a more broadened history. However, they don't seem to think about, how they use these memories, in the sense that they have no written material on how they collect, use and sort out in the memories they use for their exhibitions. What happens, when museums sort out in the collected material, or write the memories together as one memory, because they have sort of the same content? What happens when some memories end up in the archives and aren't even used in the exhibition? What is the moral and responsible use of these memories? And what can memories help us understand, how are they a good source of history and what are the problems – are there any? Many more questions could be asked. The problems of the use of Oral history is, as previously mentioned, the very core of the source, that they are individual and cannot always be trusted to give an accurate account of historical events or a time period, location etc. Therefore, historians and researchers has come to the conclusion, that there are two ways of viewing Oral history as sources: as those who tells us something *of* memory, and as something that tells us *about* memory – so something that tells us of the remembered history, and as something about the way the one who remembers, is thinking about their own history within the historical context. Oral history can tell us about something that the traditional ways of writing history cannot – it can take people and make history more personal, make us understand more of history than ever before. It can tell us many

different things of history and the people of history, but to do so it is necessary to remember to always look at Oral history as we would any other historical primary source- with the critic eyes, who ask the questions of who, where, when and why, to validate a source. Therefore, it is really important that the museums and people behind greater research projects, concerns themselves with how and why the use oral history, and how to treat them as a source. In doing this, one will find the use of oral history to be extremely beneficial, interesting and empowering. We must, however, never forget that it is peoples' private memories that we have been given, and therefore must take good care of, also in the way they are represented in museums and larger projects.

Indhold

Abstract	1
Indledning.....	4
Problemformulering	6
Erindringer som formidlingsværktøj.....	7
Afgrænsning	8
Metode	9
Begrebsdefinition	11
Indledende manøvrer –"Memory Turn" og den danske tradition for brugen af erindringer	13
Erindringer som kilde.....	13
Memory Turn.....	16
Historie og erindring: Fra individuelle fag, til et flerfagligt forskningsfelt.....	16
Oral history	21
Forskningsdiskussion	22
Maurice Halbwachs	23
Pierre Nora- om historien der slugte erindringen	24
Erindringens og glemslens politik.....	26
Hvorfor erindringer på museer?.....	27
Hvem har magten- de der viderebringer deres erindringer, eller de der skal inkorporere dem i en udstilling?	29
Erindringer som led i at bygge bro mellem samfund-i-samfundet	29
Erindringer som led i at skabe forståelse	30
Immigrantmuseet Furesø	30
Nationalmuseet og DR: Del din dag 1992 og 2017	33
Erindringer som terapi.....	35
Case nr. 1: Ung mand, København.	35
Case Nr. 2: Kræftsyg kvinde, Sønderjylland.....	36
Erindringer som kilde til samfundets virke i 1992	36
Case nr. 3: Fysisk handikappet mand, København	37
Case Nr. 4: Arbejdsløs, Odense	38
Case Nr. 5: Kvinde i Jobtilbud, Dragør	38
Diskussion	40
Erindringer på museerne.....	40
Konklusion	44

Indledning

The first step in liquidating a people is to erase its memory. Destroy its books, its culture, its history. Then have somebody write new books, manufacture a new culture, invent a new history. Before long that nation will begin to forget what it is and what it was... The struggle of man against power is the struggle of memory against forgetting.

- Milan Kundera

Erindringer og historie var før i tiden noget, der indenfor historiefaget blev set som to forskellige ting. Pionerer indenfor erindringsforskning som franske sociolog Maurice Halbwachs, mente at mennesker erindrer som en del af erindringsgrupper = kollektiv erindring, og at individet som sådan ikke kan bruge sin erindring til at identificere sig med historie. Andre forskere, som eksempelvis danske Claus Bryld og Bernard Eric Jensen, påstår det modsatte. At individet netop bruger sine erindringer til at sætte sig selv ind i en historisk kontekst, og forstår derved sig selv som både historieskabende og historieskabte. Erindringer blev optaget som del af historieforskningen i Danmark i 80'erne og i 90'erne blev det også et mere udbredt formidlingsgreb på museer landet over. Dette speciale beskæftiger sig med hvad erindringer bliver brugt til på museer og større forskningsprojekter, hvad det gavner, samt hvad der kan være/ er af problematikker omkring dem.

Det mest omdiskuterede problem om erindringer som kilde, er deres utilregnelighed. Som kilde, er erindringerne ofte individuel, og de er derfor også personlige, og bærer præg af at være farvet af "øjnene der ser". Dette, er midlertidigt også historie, og derfor er forskningen indenfor erindring bevidst om, at der findes to måder at se erindringer på: Som dem der skal fortælle noget om en tid, samfund, tendens osv, og dem der fortæller noget om den erindrendes forhold til sin egen oplevede historie i historien (Kennedy, 2013). Erindringer blev netop populære, af den årsag at man i slutningen af det 20 århundrede blandt historikere kom frem til at den ellers traditionelle historieskrivning var forældet, og der var desuden brug for at kunne fortælle de minoritetshistorier som kvindernes historie, arbejdernes historie og lignende, de der ikke rigtig havde fået en stemme i historien førhen. Erindringer blev nu set som et værktøj til at kunne fylde disse videns-huller ud, og få inkluderet flere perspektiver af historien, sådan at kulturarven kunne undersøges og formidles med et bredere og mere

nuanceret perspektiv. Kritikken omkring erindringer som værende til dels upålidelige er stadig en debat mellem forskere i dag, men det er dog også en eksisterende holdning, at hvis man forstår at opretholde et kildekritisk syn på erindringerne, egner de sig altså stadig som kilde.

Problemformulering

Brugen af erindringer i historieskrivning og formidling, har de sidste årtier været et omdiskuteret emne. Erindringer – med nøgleord som kollektiv erindring og erindringssteder vandt sit indpas i historiefaget i 70'erne, og i Danmark især i 80'erne og 90'erne. Erindringen som en accepteret del af historien, går dog meget længere tilbage, helt tilbage til Herodot (ca. 485-425 f.Kr.) De gamle grækere havde en gudinde for erindring, Mnemosyne, som samtidig blev kaldt historiens moder (Starn, 1989). Altså var historie og erindring allerede dengang noget man opfattede som noget der hang sammen. Også den kristne teolog og filosof, Agustin af Hippo, eller Aurelius Augustinus (354-430 e.kr.) havde en ide om at fortiden og nutiden hængte sammen: *“there be three times; a present of things past, a present of things present, and a present of things future. For these three do exist in some sort, in the soul, but elsewhere do I not see them; present of things past, is **memory**; present of things present, is sight; present of things future, is expectation”* (Augustine, 2002).

Meget er dog sket siden da, og det er tydeligt at erindring og historie i mange år har været adskilt – og set som noget der ikke skulle hænge sammen. Tiden ville det dog anderledes, og med 70'ernes *“Memory Turn”* eller *“Memory boom”*, blev der kastet et nyt blik på historieskrivning/forskning og formidling. Men hvorfor er erindringen så interessant at kigge på? For det første er erindring helt grundlæggende når man taler om identitet. Erindring er evnen til at kunne genkende noget som værende noget bestemt, og er derfor en forudsætning for; 1: menneskets selvbevidsthed og 2: menneskets opfattelse af verden omkring sig, som noget der kan forandre sig, og samtidig menneskets evne til at flette sig selv og sin egen historie ind i den der kører parallelt omkring dem. Havde mennesket ingen erindring, ville alting blot være et virvar af hurtige bevidsthedsindtryk, som vi ikke ville kunne placere i nogen større kontekst, og i så fald ville vi i bund og grund være historieløse væsener – for hvis ikke vi var klar over at vi havde en historie, hvoraf opstår så vores tilhørsforhold og vores sans for rettigheder, rigtigt og forkert? Det er netop fordi at mennesker er i stand til at se sig selv som historieskabende og historieskabte væsener, at man i 70'erne begyndte at vende sig mod menneskers erindringer som en ”ny” men accepteret del af historiefaget, for blandt andet at kunne fortælle de historier som man følte ellers var blevet overset.

Der er altså før i tiden blevet skelnet mellem erindring og historievidenskab, hvorefter de to er blevet samlet som to sider af samme fag, der ikke længere ukritisk kan skilles ad. Herefter har brugen af erindringer vundet større og større indpas i kulturarvsformidlingen, både som led af større forskningsprojekter og som dele af udstillinger på forskellige museer, i Danmark og rundt omkring i

verden. I Danmark har man blandt andet på museer som Immigrantmuseet i Furesø, anvendt erindringer i forskellige udstillinger som hovedkilde til at fortælle omkring 600 års immigrations historie i Danmark. Derudover har erindringer fået en plads i flere store forskningsprojekter, nogle med henblik på at undersøge hvordan erindringer kan bruges til at fortælle ” alternative” historier, der som sagt ikke før er blevet fokuseret så meget på, og projekter som fokuserer på at gemme nutidens fortællinger til eftertiden, og som kan bruges til at analysere menneskers liv og dagligdag. Et af disse projekter var et samarbejde mellem nationalmuseet og Danmarks Radio, kaldet ”del din dag”. Dagbogsprojektet startede onsdag d. 2. september 1992, og blev taget op igen 25 år senere, onsdag den 6. september 2017. Heri beskriver danskerne alt lige fra helt almindelige dagligdags arbejde, skoleelevers oplevelser i skolen, glædelige begivenheder som fødsler til en sorg et menneske måtte have oplevet den pågældende dag.

Erindringer som formidlingsværktøj

Der er og fordele og ulemper ved at bruge erindringer, både i udgiven forskning og som led i museumsudstillinger. Når erindringer eksempelvis bliver udvalgt til at blive brugt i udstillinger, bliver de specielt udvalgt til at fortælle en særlig historie. Altså, bliver der foretaget en indsamling med et specifikt formål, til en specifik udstilling, vil der unægtelig være nogle erindringer som enten ikke egner sig til at blive fortalt af forskellige årsager, eller man har fået indsamlet så mange at nogle af dem er dømt til at ligne hinanden så meget at den ene erindring er nok til at fortælle på vegne af dem alle. Her opstår der et problem for de der skal indsamle, fordi de er dømt til at sortere fra i andre menneskers erindringer, og derfor dømme om et menneskes erindring er bedre for udstillingen, frem for en anden. Samme problematik kan opstå når der foretages forskning inden for erindringshistorie. Man kan enten forske i, og udføre interviews, med henblik på finde ud af hvad den individuelle(eller kollektive) erindring gør for den erindrendes forståelse af historien, eller man kan forske i hvad erindringen har af meningsdannende betydning for historien. Heri ligger der en problematik i selve indsamlingen af den pågældende erindring, og igen, til hvilket formål erindringen skal bruges. Kan erindringen i sin helhed bruges til forskningen eller som led i en udstilling, eller er man nødt til at pille i den for at få den til at fremstå så den opfylder sit formål? Hvordan kan man bruge erindringer som led i en dybere og bredere kulturarvsformidling og hvordan er det gavnligt? Det er det, som nærværende undersøgelse vil forsøge at skabe klarhed over. Det overordnede formål med undersøgelsen er altså at klarlægge hvordan man kan bruge erindringer i kulturarvsformidling, hvad det gavner og hvad det har af konsekvenser.

For at kunne besvare overstående problemformulering, er det vigtigt at få svar på en række underspørgsmål, som bidrager til forståelsen af emnet. Her er der tale om at få uddybet hvad det så kaldte *memory-turn* er, for at vise hvorfor erindringer lige pludselig er blevet et emne som enhver moderne historiker er bevidst om, herunder en uddybning af hvad erindringer er for et kilde-felt. Man kan derfor fremstille følgende problemformulering:

Erindringer har de sidste årtier vundet større og større indpas i kulturarvsformidlingen. Ved hjælp af en redegørelse for hvordan erindringer bliver brugt i historieforskning og på kulturarvsinstitutioner, vil der blive undersøgt hvordan erindringer er gavnlige for kulturarvsformidlingen, men også hvilke konsekvenser de fører med sig.

Afgrænsning

Forskningen i erindringer, tilhører ikke kun historiefaget. Det har i mange år, før det blev et større interessepunkt for historikerne, været noget der især var tilknyttet psykologien, hvori blandt andet den østrigske læge og ophavsmand til psykoanalysen Sigmund Freud(ca. 1856-1939) også beskæftigede sig med dette emne (Hutton, 1994) Senere hen er det også blevet populært indenfor antropologiske studier og samfundsstudier. Optagelsen af erindringer som værdig kilde indenfor historie, kom af det såkaldte "*Memory Turn*" i 1970'erne, og er sidenhen også blevet populært som kilde til forskellige museumsudstillinger. Fordi feltet er så bredt, og fordi erindringer i sig selv er et bredt emne, med mange underemner, dømmes det nødvendigt at få lavet en afklarende afgrænsning af hvad dette speciale skal beskæftige sig med.

Der er foretaget meget forskning i brugen af erindringer, både i Danmark og i udlandet. Forskningen beskæftiger sig med mange forskellige emner; hvordan erindringer kan bruges til at give minoritets grupper, kvinder og arbejderklassen en plads i historien den ikke før har haft, hvordan man kan bruge erindringer til; 1) at undersøge hvordan et menneske/en gruppe forholder sig til historien i forhold til egne erindringer, og 2) hvordan erindringer kan være med til at kaste lys over dele af historien som ikke alle ved noget om, eksempelvis hvorfor nogle danskere valgte at tilslutte sig SS grupper under anden verdenskrig, eller hvordan flygtninge har oplevet deres lange og ofte ubehagelige rejse til, eksempelvis, Danmark. Erindringer baner altså vejen for et mere personligt men også mere nuanceret billede af historien, da erindringer ofte bliver fortalt ud fra en selvoplevet erfaring. Et emne der ikke er nedskrevet meget om, er til gengæld brugen af erindringer på kulturarvsinstitutioner som eksempelvis museer. Mange nyere tids- museer, både inden og udenlands, bruger efterhånden erindringer i udstillinger til at understøtte den fortælling der ønskes formidlet, men ikke mange har

skrevet ned nøjagtig hvordan og hvorfor man bruger erindringerne, og hvad evt. konsekvenser måtte være. I stedet for at fokusere på det såkaldte *"Memory Turn"*, og hvad det kom af, vil dette fænomen blot blive redegjort for, med tanken om at skabe noget baggrundsviden. Specialet vil i stedet afgrænse sig til at fokusere på, hvad erindringer kan bidrage med i kulturarvsformidlingen, og hvordan de bliver brugt, både i større forskningsprojekter og på museer. Denne afgrænsning kommer sig af et ønske om at klarlægge hvad erindringer har af positive og negative konsekvenser for kulturarvsformidling, og hvad det kan gøre for formidlingen på museer – især når der netop ikke er skrevet meget fra museernes vinkel.

Metode

I dette afsnit præsenteres den fremgangsmåde, der er blevet brugt til at udarbejde dette projekt. Til at begynde med, var det min hensigt at undersøge hvordan erindringer bliver brugt til at formidle historie/kulturarv, da jeg havde en interesse for emnet, og vidste fra et tidligere projekt at erindringer kan gøre megen gavn og give et mere nuanceret billede af historie. Jeg var dog ikke klar over, hvordan der præcist blev arbejdet og forsket i erindringer, og hvilken form for kilde det er at arbejde med, samt hvad det evt. har af konsekvenser i historieformidlingen. Jeg tog derfor kontakt til Immigrantmuseet i Furesø, som jeg vidste arbejdede meget med erindringer og nationalmuseet i København som havde lavet det spændende dagbogsprojekt *"Del din dag"* i henholdsvis 1992 og 2017. I en mail til alle parter, præsenterede jeg mig selv og mit projekt, og fra begge parter fik jeg en positiv tilbagemelding om assistance til mit projekt. Næste mail indeholdt så nogle spørgsmål til museerne, spørgsmål som blandt andet hvilken betydning de personlige erindringer har for historieforståelse, hvordan museerne gør brug af disse erindringer, og om der var etiske overvejelser med fra museernes side når man havde med folks personlige erindringer at gøre og ligeledes hvordan man etisk behandlede erindringerne – som en genstand, og/eller hvis noget blev valgt fra af forskellige årsager, hvordan havde man etisk så gjort sig tanker om hvad der lå til grund for en evt. fravælgelse og hvad var problematisk i denne udvælgelses-proces? Til sidst i hver mail, spurgte jeg om museerne evt. havde noget skriftligt materiale som jeg kunne bruge i mit speciale. Desværre viste det sig, at museerne ikke som sådan har noget skriftligt materiale liggende som beskæftiger sig med ideerne bag brugen af erindringer. Fra Furesø fik jeg en lang mail, hvori museumsinspektør Freja Gry Børsting fortalte mig hvorfor de bruger erindringer, fra nationalmuseets seniorforsker Lykke Pedersen, fik jeg ligeledes en mail med nogle beskrivelser og derudover et par siders noter om dagbogsprojektet fra 2017. Jeg var/er super taknemmelig for deres hjælp, men studsede dog lidt over, hvorfor museerne ikke havde noget skriftligt materiale liggende, og jeg kunne se på deres besvarelser at der manglede

noget metodisk overvejelse omkring det at bruge erindringer, hvad det gør godt for (udover at give den museums besøgende et mere personligt og dybdegående indblik i den historie der formidles) samt hvad der kan være af konsekvenser for formidlingen. Dette gav mig en kildemæssig udfordring, som har gjort at jeg blev nødt til at ty til forskningen om brugen af erindringer, og i mindre grad ty til museets egne overvejelser, da der som tidligere nævnt ikke er skrevet meget af forskere med museal tilknytning.

Jeg ville dog stadig gerne undersøge brugen af erindringer på museer og hvad det kunne bruges til, og hvad det havde af konsekvenser, hvilket betyder at jeg ikke har lagt museerne fra mig, men derimod inddrager den information jeg fik fra mailkorrespondancen i både analyse og diskussion. Et fokus vil især i diskussionen ligge på hvorfor og hvad der sker, når museerne tilsyneladende ikke forholder sig til konsekvenserne af det arbejde der bliver foretaget med erindringerne. Det gik senere også op for mig, at der fra nationalmuseets og Danmarks Radios dagbogsprojekt *Del din dag*, blev udgivet en antologi i 1993, hvori man kan læse nogle af de bidrag der blev indsendt til projektet i 1992. Denne antologi vil være mit kildegrundlag for analysen af projektet, og fokuset er derfor skiftet fra projektet i 2017, til projektet i 1992. I den mail jeg fik fra Lykke Pedersen, blev det gjort klart for mig, at projektet fra 1992 stadig er under bearbejdelse, og at det derfor slet ikke er muligt at vide ret meget fra den indsamling der blev foretaget i 2017, som i dag er under et år gammelt – derfor er der ingen resultater der er udgivet endnu, og intet der kan fortælles med sikkerhed. Antologien fra 1993 er et meget lille bidrag til en indsamling på over 50 tusind dagbøger, hvori forfatterne til antologien selv siger at den er et resultat af at have gennemgået ca. 10 tusind dagbøger. Antologien er delt op i 12 afsnit der er emnebetonet, og i min analyse vil jeg udvælge nogle af disse dagbogs-bidrag og analysere på hvordan erindringer kan bruges til at fortælle noget om datidens samfund, og hvordan personer der erindrer sætter dem selv i forbindelse med historie. Dette er, som tidligere nævnt, de to store afgrener af erindrings-forskning der fylder mest.

Erindringer kan deles op i kategorier, alt efter hvad de kan hjælpe med at skabe forståelse for, eller til hvad nytte de er. I min analyse vil jeg endvidere opdele de førnævnte museer og projekter under forskellige kategorier. Freja Gry Børsting forklarede i sin mail til mig, at deres udstillinger er med til at bygge bro mellem blandt andet flygtninge og museumsgæster som kun har erhvervet sig en forståelse af flygtninges liv, ved hjælp af medier som tv, radio og sociale medier, og ønsker altså at skabe noget forståelse. I min analyse, er immigrantmuseet derfor sat under en kategori der passer til dette emne. Derudover er det lykket mig at få fat i en artikel skrevet af April Whinchop som omhandler en ny udstilling i Lancaster, England i 1986 på det nyt lokalmuseum. Artiklen forklarer

hvordan de har indsamlet oplysninger om det lokale fiskersamfunds liv og historie, og hvordan brugen af disse erindringer i deres sær udstilling på museet, har været med til at bygge bro mellem et samfund i et samfund. Denne vil altså høre under en kategori der passer sig til. Fra antologien om dagbogsprojektet i 1992, vil jeg ud fra bidragene udvælge de, som jeg syntes passer under forskellige kategorier, som er med til at kaste lys over hvad erindringer kan bruges til, og hvad konsekvenserne ved at arbejde med dem kan være. Til at hjælpe mig med det hele, vil der i projektet, før analysen, blive redegjort for det såkaldte *Memory Turn* for at danne baggrund om emnet, der vil være en forskningsdiskussion af tidligere forskning og forskellige meninger forskerne måtte have om erindringer, en redegørelse for brugen af erindringer i kulturarvsformidlingen i Danmark, og hvad erindringer er for kilder at arbejde med. Tilsammen skal det hele være med til at give svar på min problemformulering, og derved kaste lys over, hvad erindringer er for noget, hvad de kan bruges til, hvad konsekvenserne er ved at bruge dem og til sidst en diskussion af hvad museerne evt. kan gøre for at imødekomme dette arbejde med erindringer på en mere struktureret måde.

Begrebsdefinition

Som Anette Warring skriver i sin artikel *erindring og historiebrug, introduktion til et forskningsfelt*, er forskningsfeltet mellem historie og erindring, et begrebsmangfoldigt et af slagsen. Der vil derfor blive gjort rede for nogle af feltets mange forskellige begreber i dette afsnit.

Da forskningsfeltet indenfor erindring indeholder så mange forskellige fag, indeholder det også mange forskellige begreber. Det handler om begreber som forskellige former for erindring: individuel og kollektiv erindring, historisk og formidlet erindring, og det gælder forskellige former for måder hvorpå erindring er overført som mundtlig erindring, nedskrevet erindring, billedmæssig erindring og det gælder om hvor erindringerne har fundet sted – folkelig/menigmands erindring (popular memory) og offentlig erindring (public memory) (Warring, 2011).

Erindring som begreb, lægger op til at skabe forståelse både individuel og kollektiv erindring. Inden for faget er disse to begreber i nogle tilfælde flettet sammen, ligesom historie og erindring kan være det. Det er også et felt der spænder over to yderpunkter, hvor man på den ene side kan se erindring som et neutralt informationslager, og på den anden side som noget subjektivt. På sammen måde kan erindring være frembragt via historiske artefakter, bøger, film og billeder, og det kan være den betydningsdannende praksis i sig selv (Warring, 2011). Erindring skal dog ikke forstås som et forsøg på at rekonstruere fortiden, men i stedet som et forsøg på at tilskrive fortiden betydning i en nutidig kontekst, og skabe bro mellem fortid, nutid og fremtid. Erindring ses også som det centrale for

identitetsdannelse, det værende individuel eller kollektiv og samtidig er det centralt for forståelsen, opbygningen og vedligeholdelsen af et samfund. Til dette skal erindringspolitik også nævnes, da erindringspolitik kan bruges eller misbruges magtmæssigt i et samfund¹. Erindringspolitik kan altså både være med til at opretholde og omdanne givne erindringsfællesskaber.

I 1970'erne opstod der venstreorienterede bevægelser i USA og England, der krævede at der blev lagt mere fokus på etniske minoritet-gruppers historie, samt mere vægt på kvinders og arbejderklassens historie. Det var med det mål for øje, at man kunne omskrive historien til noget mere jordnært og ægte ved at gøre brug af erindringer, og på den måde gøre op med de store hegemoniske historiefortællinger. Disse bevægelser ledte til begreberne "Public History" og "Popular Memory" som retter sig mod at forstå almindelige menneskers erindringer og hvordan de bruger historien. Public history vandt især stort indpas i USA, hvor popular memory var populært i England. Fælles for begge begreber var, at erindring blev set som et middel i især politiske magtkampe hvor mange stemmer kæmpede for at få at fortælle deres erindring om historien, og at deres var den rigtige version. At erindre er en aktiv og konstant proces som individer foretager sig, og vi skaber mening og erindrer i samspil med vores livshistorie. Den livshistorie skriver vi så ind i vores nationalhistorie, og sammenfletter derfor os selv, vores erindringer, med det at høre til en bestemt befolkningsgruppe, et bestemt land, et bestemt område, en bestemt familie, men også som en del af den globale historie. Begivenheder som har en større betydning for de sociale grupper vi indgår i, bliver til vores egen erindring, og vi husker på den måde ting vi ikke selv har oplevet (Warring, 2011).

På historiesiden af forskningsfeltet, handler det i den grad også om begreber som *fortidsbrug*, *historiebrug* og *historiebevidsthed*.

Danske historiker Bernard Eric Jensen, skriver i sit Essay "*historiebevidsthed og historie – hvad er det?*" fra 1996, at historiebevidsthed tager afsæt i det forhold at fortiden er til stede i nutiden via erindring og fortidsforskning. Fremtiden derimod, eksisterer som forventninger. Dette betyder altså, at for ethvert menneske, befolkningsgruppe ect. Vil det altid være sådan at i en levet nutid vil der altid være en erindring om fortiden samt en forventning om fremtiden. Historiebevidsthed handler om at vide at vi som mennesker er historie, altså historieskabte men også historieskabende. Det gælder om at være bevidst om, at vores måde at agere, tænke og føle på, har afsæt i den kultur vi kommer fra, og hvor vi er opvokset. Derfor må man, hvis man vil vide noget om andre mennesker, men også sig selv, sætte sig ind i den kultur og historie der omgiver dem. Derved får man dannet sin

¹ For eksempel Nazister og ny – nazisters brug af vikingetidens historie til at retfærdiggøre handlinger

historiebevidsthed, ikke blot ud fra sig selv, men verden omkring (Jensen, historiebevidsthed og historie - hvad er det? 7 historiedidaktiske essays, 1996). Om fortidsbrug siger Jensen, at erindring, fortidsbrug og handling hører sammen. Han mener at vi mennesker ofte gør brug af fortiden – som eksempel siger han, at de gamle romere fik lavet masker af voks der skulle symbolisere deres afdøde forfædre, og dette var en tradition der indgik i datidens forfædre kult, og var med til at danne den historiebevidsthed der opretholdt slægtskabet med folk for længst afdøde (Jensen, 2014).

Friedrich Nietzsche skrev i sin bog ”*The use and abuse of history for life*” fra 1874, at historie bliver brugt og opfattet på flere forskellige måder. På den ene side, bruger mennesker historien som noget man kan lære af, både af historiens fejl, men også de ting der er blevet udrettet førhen som man kan lade være en inspiration til sit eget liv. På den anden side, mente han også at mennesker bruger historien som grundlag for at bevare tingene som de er, og beskytte kulturarven, men her kan historien også misbruges og overskygge ens eget liv, på den måde at man kan låse sig fast i fortiden. Han var også bevidst om, at fortiden kan bruges som eksempel af både magtudøvere og det almindelige folk, til at påberåbe uretfærdige hændelser og opfordre til at de aldrig sker igen, eller at noget eller nogen skal stå til ansvar for hvad der er sket i fortiden (Nietzsche, 1998).

Indledende manøvrer – ”*Memory Turn*” og den danske tradition for brugen af erindringer

Som tidligere nævnt, har historie og erindring før været opfattet blandt historikere, som noget der skulle holdes adskilt, da erindringer har tendens til at være farvet af den/de der har oplevet pågældende begivenhed/er. Målet med dette afsnit er derfor at gøre rede for hvad erindringer for en form for kilde, og hvordan begrebet kan anvendes i forskellige former for historieforskning og formidling.

Erindringer som kilde

Meget litteratur hvor erindringer indgår, enten som kilde eller som en diskussion af erindringernes rolle som kilde til historie, henvender sig til forskningen af 2. verdenskrig – eller rettere sagt, holocaust. Om dette kan skrives mindst ét speciale alene, men selvom det er et utroligt spændende emne, er det ikke hovedfokus i dette projekt. Forskningen henvender sig meget til undersøgelser af, hvordan man eksempelvis kan bruge erindringer til at skabe et mere helstøbt og personligt billede af begivenhederne under holocaust, især set ud fra ofrenes side. Også inden for dette emne har brugen af erindringer som kilde været mødt med både skepsis og optimisme, og det danner derfor et godt

kildegrundlag til at se på, hvordan erindringer kan bruges. I dette afsnit vil der blive set på forskellige måder at bruge erindringer på, til at undersøge fortiden.

Som nævnt, er de forfærdelige hændelser under Holocaust, ikke et fokuspunkt i denne opgave, men især én retssag, efter krigens afslutning, er interessant at kigge på, når man undersøger erindrings værdi som kilde. 11 April, 1961, begyndte retssagen mod den østrigske Nazist, Adolf Eichmann. Han stod blandt andet anklaget for at have udøvet nazi-politik overfor både tyske jøder, men også overfor jøder fra 16 andre besatte områder, hvor han var vidne til mord, udryddelse deportering af tusindvis af jøder. Israels regeringsfolk fangede ham i Argentina i 1960, og daværende premierminister valgte at føre en retssag imod Eichmann, for at offentliggøre de forfærdelige handlinger, som nazisterne havde været skyld i. Disse handlinger krævede verdens befolkning hævn for, men aldrig før 2. verdenskrig, var der i nyere tid begået så forfærdelige hændelser, hvilket gjorde det svært for det juridiske system at finde ud af, hvordan man skulle processere sådan en form for retssag. I 1945-46, under den såkaldte ”Nuremberg retssag”, havde man prøvet at etablere et juridisk system der kunne bruges til, stadig inden for den gældende lovs rammer, at føre sådan en sag. Her blev udtryk som ” *crimes against humanity*” og ” *genocide*” brugt, og man indsamlede fra den amerikanske side dokumenter som var produceret af nazisterne selv, og brugte dem som en del af bevisførelsen – man afstod fra at bruge øjenvidner, fordi de var kendt, fra den almindelige kriminelle lov, som værende ikke altid troværdige, eller farvede. Dette, siger professor Rosanne Kennedy fra NyU (new york university), havde den effekt, at ” *..they were not succesful in conveying a memory of the atrocities to the public, and therefore did not contribute significantly to collective memory*” (Kennedy, 2013, s. 53). Eichmann retssagen derimod, havde en helt anden påvirkning på både samtidens og eftertidens kollektive erindring om Holocaust. For det første, blev der som bevisførelse under sagen, hovedsageligt gjort brug af vidner, der selv havde været udsat for nogle af de mange modbydeligheder som nazisterne gjorde brug af – ikke nødvendigvis nogen som havde været direkte under indflydelse af Adolf Eichmann, men mere det, som Eichmann og andre der delte Hitlers vision havde udsat folk for i mange dele af Europa. Normalvis er dette ganske uhørt i et retssystem, at bevisføre folks erindringer som ikke har direkte forbindelse til den anklagede, men som sagt, vidste man ikke dengang, nøjagtig hvordan man skulle føre sådan en sag. Sagen blev set som en historie-lektion og tjente det formål at vise verden hvad der var sket, med brug af vidners erindringer (Kennedy, 2013). For at legitimerer disse vidner, blev de udvalgt ud fra om de førhen havde skrevet deres erindringer ned, da man mente at de derved bedre kunne kalde deres erindringer frem. For det andet, blev hele rets forløbet transmitteret til radio og tv rundt omkring i både Israel og andre lande, hvilket gjorde det

muligt for mange flere mennesker at være vidne til, og blive mere opmærksom på, hvad det var jøderne havde været igennem. Her blev vidnernes erindringer altså brugt til flere forskellige ting; For det første til at legitimere deres egen tilstedeværelse som vidne i retssalen, dømt ud fra deres egne tidligere nedskrevne beretninger. For det andet til at kaste lys over hvilke grusomheder der var overgået det jødiske folk, hvis omfang mange ikke-jøder ikke havde været klar over før efter krigen. For det tredje, blev retssagen også ført ud fra et ønske fra den Israelske premiere minister om, at vise unge israelske jøder, hvorfor de var vokset op i et militært styret land, og vise verden hvorfor de europæiske jøder ikke havde forudset og modsat sig nazisterne mere markant (Kennedy, 2013, s. 52). Disse erindringer og vidner som blev brugt under bevisførelsen, resulterede naturligvis i spørgsmål og undren fra både retten og forsvarers side – det vil blive undersøgt længere henne i dette speciale.

Lektor ved Saxo instituttet i København Sebastian Olden Jørgensen, skriver i sit essay *”glæder og sorger i Oral history. Et metodisk-historiografisk Essay”*, at der er både glæder og sorger ved brugen af Oral history i historieforskningen. Han argumenterer blandt andet for, at brugen af erindringer, kan være med til at fylde huller ud, som måtte være at finde i vores historiske viden, og samtidig være med til at *”anlægge nye synsvinkler som det eksisterende kildemateriale ellers systematisk udelukker eller forvrænger”* (Jørgensen, 2016). Jørgensen argumenterer for i sit essay, at hvis man ønsker at skrive historie nedefra og indefra, så er Oral history, eller erindringer et godt værktøj, især når meget af det kildemateriale der forefindes i arkiver og samlinger er skrevet ud fra tidligere samfundsmæssige strukturer, og derfor meget baseret på eliten. Derudover mener Jørgensen også at Oral history kan virke terapeutisk på de informanter man har der skal fortælle deres erindringer, da de i nogle tilfælde kommer ud med en historie som de har brug at fortælle, og som der er brug for bliver fortalt. Kigger man på sorgerne ved brugen af erindringer, kan man her ikke undgå at se på erindringers upålidelighed. Mennesker husker tit forkert, eller har i løbet af årene, alene eller sammen med andre, kommet frem til en anden historie end den der reelt set er oplevet. Dette skyldes blandt andet at hvert individ, eller hver gruppe, vil se på en given situation med forskellige briller. Man kan se det med følgende metafor: Hvis man går i biografen med en ven og ser en film, går man så ud af biografen og har set den samme film? Mennesker fortolker det vi ser, hører og oplever forskelligt ud fra forskellig baggrund og identitet. Det gør, at erindringer som kilde kan blive problematiske, og det er da også det den er blevet kritiseret for, hvorfor der er mange erindringshistorikere der har dedikeret deres tid til at finde ud af hvad erindringen gør ved historien. To andre store problematikker, er at man 1) under indsamlingen af erindringer, især interview delen, kan sætte sig ned med forudsætningen om at få én historie, men i stedet ender med en helt anden som man af etiske eller politiske grunde ikke har lyst

til at publicere og 2) ender med at fratage personen hvis erindring man ønsker, ejerskabet over sin egen historie (Jørgensen, 2016). Sebastian Jørgensens Essay viser, at man i det sidste årti virkelig er begyndt at overveje fordele og ulemper ved brugen af erindringer, men ikke på baggrund af et ønske om at man ikke skal bruge erindringer, men derimod et ønske om at historikerne gør sig grundige tanker ved fordele og ulemper af brugen af erindringer, og ikke kun læner sig for meget til den ene eller anden side.

Memory Turn

Historie og erindring: Fra individuelle fag, til et flerfagligt forskningsfelt.

Historie og erindring har før 1970'erne været forholdsvist skilt ad, men efter to verdenskrige og en stor økonomisk krise, blev det klart for historikere, at man ikke længere kunne skrive og tænke om historie som man hidtil havde gjort. Der var mange faktorer som det såkaldte "*Memory Turn*" tog sit afsæt i, i 1970'erne. 1900 tallets lange kamp for kvinders rettigheder og muligheder var med til at udfordre den daværende opfattelse af kønnenes identitet, og udfordrede altså også derfor kvinders rolle i historien. Teknologien udviklede sig, og førte til en genovervejning af de ellers fastlåste stereotype opfattelser af kulturer, og samtidig dukkede der nye medier frem, som påvirkede den måde mennesker husker begivenheder på. Historikere begyndte nu at gentænke meningen med kollektiv erindring, og hvordan erindringer tvang folk til at gentænke fortiden i forhold til nutiden, på nye innovative måder. Det 20 århundrede havde indeholdt så meget smerte, død og lidelse, at historikerne på det tidspunkt i 70'erne begyndte at tænke over den tid de befandt sig i, men også de mange spørgsmål som dette århundrede havde rejst – for eksempel hvordan de grusomme forbrydelser under 2. verdenskrig overhovedet kunne være sket (hutton, 2016). På dette tidspunkt, blev det set som historikernes og historiefagets mest fornemmeste opgave, at skrive historien ned med en objektiv, distanceret og kritisk korrekthed. Det var deres opgave at fjerne fantasifulde misforståelser og overdrivelser omkring historien i den kollektive erindring, og simpelt bare skrive den ned som man vidste den havde været. Denne form for historieskrivning, havde til formål at skabe stabilitet i menneskehedens opfattelse af historie. Man begyndte nu at se på historie og erindring som et samarbejde mod drømmen om at bringe fortiden til live, en drøm der havde eksisteret længe, men som aldrig helt var lykket. Det nye, mere konstruktivt kritiske syn der blev lagt på dette felt, skulle være med til at få det til at lykkes (hutton, 2016).

I 1989 skrev de to amerikanske historikere Natalie Zemon Davies og Randolph Starn introduktionsafsnittet til en special udgave af tidskriftet *"Representations, no. 26"* ved navn Memory and counter-memory. I introduktionen, som hylder det forholdsvis nyopståede forskningsfelt historie OG erindring, skriver de at (de) som historikere måske skulle have lyttet mere til de gamle grækere, der jo mente at erindringens gudinde Mnemosyne, også var moder til historie. På denne måde, ville de to forskningsfelter været smeltet sammen, for længe siden, og kunne have produceret noget nyttigt, i stedet for at være adskilt i så lang tid (Starn, 1989).

Den franske historiker Pierre Nora, skrev i 1980'erne et gennembrydende værk om de mneomoniske kilder til fransk identitet siden middelalderen, og det stod efterhånden klart for de moderne historikere at der var mange felter hvor historie og erindring smeltede sammen. Den traditionelle historieskrivningen var ikke længere attraktivt for den moderne historiker, og de begyndte nu at lægge vægt på kollektiv erindring. Den amerikanske historiker Patrick H. Hutton skriver i sin bog *"the memory phenomenon"* at der som følge af Noras arbejde, blev opsat tre principper for forspørgelsen af forholdet mellem historie og erindring: *"the politics of commemorative practices; the cultural implications of the transition from oral to literate cultures; the disabling effects of trauma on historical understanding, with particular emphasis upon the Holocaust of European Jews during World War II. These pathways would guide directions of historical scholarship on the memory phenomenon until the turn of the twenty-first century"* – (hutton, 2016, s. 6).

Endvidere skete der et opgør mod at historien er skrevet af dem der vinder, og med skoler som den franske Annales, blev historieskrivningen udvidet til også at omhandle sociale, økonomiske og kulturelle emner. Til dette hører også Marxismen, som i slutningen af det 19 århundrede havde stor indflydelse på arbejderbevægelsen og efter 2 verdenskrig på studiet af den franske revolution. Marxismen klarlagde de økonomiske kræfter der kan underbygge historiske ændringer, og sigtede derfor efter et mere ligestillet og retfærdigt samfund. Dog fik marxismen nedgang i 1970'erne, blandt andet fordi historiefagets intellektuelle modsatte sig dens kommunistiske tilhørsforhold. 1960'erne blev til gengæld set som en guldalder indenfor historiefaget. Den yngre generation af historikere "opdagede" nu mange nye emner, blandt andet kvinders historie, global historie, postkolonial historie og historisk psykologi. Før havde man også set på fremtiden med håb, håbet om en bedre en af slagsen, men man så nu på de nyeste begivenheder (som 2 verdenskrige) og håbet var ikke længere lysegrønt. Det blev klart, at man måtte lægge større fokus på disse historiske uforudsete handlinger, og det skabte en åbning for at kaste et blik på forsømte dele af historien, og revurdere forholdet mellem erindring og historie (hutton, 2016).

Nå man kigger nærmere på det såkaldte "*Memory Turn*", virker det, trods den nyere positive indgangsvinkel, som om at man må se det i to størrelser: 70'ernes begyndende interesse for erindringer i historieskrivningen, hvor mange dog stadig forholdte sig meget kritisk til dette forskningsfelt, til start 90'ernes stigende interesse for feltet, hvor man ikke længere bare finder det brugbart, men også begynder at analysere på, hvad konsekvenserne er af bruge denne tilgang til historien, og samtidigt fandt erindringsforskningen også sin plads i museernes formidling. Det såkaldte "*Memory Turn*" kom altså af en kulturel omvæltning af samfundet, hvor historikere måtte erkende at de tidligere nedskrevne kildemateriale ikke var et åbent vindue til gamle tider, men konstrueret for at fortælle en bestemt del af historien, ud fra bestemte menneskers synspunkt, hvoraf disse oftest tilhørte eliten. Man blev derfor politisk motiveret til at kæmpe for de samfundsgrupper hvis historie ikke var blevet fortalt, og samtidig blev man interesseret i at forstå hvordan mennesker havde tænkt før i forgangene samfund, og det førte til studiet af deres repræsentation af fortiden (Tumblety, 2013). Dette betyder altså at forskningsfeltet der beskæftiger sig med erindring, er delt op i to linjer: studiet *af* erindringer, og studiet *om* erindringer. Hvor Oral history beskæftiger sig mest med studiet og indsamlingen af erindringer (især samtidshistorie) beskæftiger erindringshistorikere sig med studiet om erindringer, altså hvad erindringen gør for historien og historieforståelsen.

Næsten alle der har forsket i erindringer og dette "*Memory Turn*", kan ikke undlade at konstatere at to verdenskrige i det 20 århundrede, især 2. verdenskrig, spiller en væsentlig rolle for den pludselige interesse for at forstå menneskers rolle i samfundet. De forfærdelige forbrydelser der blev begået under holocaust, startede en form for revolution verden over, hvor religiøse folk, etniske minoriteter, kvinder og arbejderklassen kaldte på retfærdighed, for at blive hørt, set og accepteret. Revolutionære bølger med mantra som "*aldrig igen*" og "*a duty to remember*", voksede især frem da den israelske regering kørte en retssag mod Nazisten Adolf Eichmann for forbrydelser mod menneskeheden i 1961.

Mag art. I europæisk etnologi, Lene Floris har foretaget en analyse af det 31 bind store erindringsværk "*folk fortæller*". I værket fortæller danskerne deres livshistorier helt tilbage til 1800 tallet, og det har sin baggrund i 1970'ernes voksende interesse for det almindelige menneskes historie og erindringer. Værket giver et indblik i danskernes oplevede historie – og hvad det er folk glemmer og gemmer. Analysen giver læseren et indblik i at historiebevidstheden hos mennesker er indlejret i deres erindringer, og at udgivelsen af de 31 bind, var et forsøg på at fremhæve en ny, og særlig form for historieskrivning. Et af spørgsmålene der rejses i analysen, er om erindringer kan give et fingerpeg om hvad der skal glemmes og hvad der skal gemmes. Erindringer kan have mange fysiske fremtrædelsesformer, og der er mange måder at opbevare dem på: Museer opbevarer dem gennem

genstande og arkivalier, som en del af den mere kollektive erindring, hvor den private erindring så som familier opbevarer erindringer i form af fotoalbums, souvenirs fra rejser, eller som skriftlige beretninger, gemt for at kunne bevare familiens traditioner og historie. En af Floris pointer gennem sin analyse er, at nedskrevne erindringer skifter karakter når de bliver udgivet, fordi de skal forholde sig til bestemte produktionsbetingelser, og efter udgivelse skal de forholde sig til en ukendt læser/modtager. Læser man altså en erindring fra en ven eller familiemedlem som man kender, forholder man sig til det ud fra det man ved om personen – kender man ikke personen, er man langt mere tilbøjelig til at tænke sit eget liv/sine egen eller familiens, historie ind i det man læser. Det der gør erindringer så vigtige som historisk materiale er blandt andet at menneskets historicitet kommer for dagens lys, altså hvordan de husker sig selv og deres liv, og det er derfor sjældent hele livsforløb der dukker op, men mere vigtige perioder i et menneskes liv.

I 70'ernes historiefaglige områder så man på erindringen som noget der enten var blevet opdaget eller genopdaget som kilde til historieskrivning, og nogle forskere skelnede mellem 3 forskellige grupper af Erindringer: som et forsøg på grundigt og i sammenhæng at skildre et liv, ofte på opfordring fra familie eller som led i erindringskampagner; anekdotesamlinger fra et langt liv, altså historier og fortællinger der er slebet til at blive fortalt igen og igen, og som roman eller novelleform, skrevet i jeg-form. Når man skal vurdere erindringer som kilde, skal man altså skelne imellem hvilken slags erindring man arbejder med, og hvordan og til hvad den er skrevet - Er erindringen skrevet som svar på en spørgeliste, eller har forfatteren frit lejde til at skrive det han/hun ønsker.

Efter tabet af Norge i 1814 var der et behov for blandt borgerskab og akademikere at legitimere og synliggøre en fælles dansk kultur, derfor begyndte man en større indsamling af folkeeventyr, sange og myter- det danske folk (her først og fremmest den danske selv ejer bonde) havde ret til politisk og kulturel medbestemmelse (Floris, 1996). Oprettelsen af dansk folkemindesamling skulle været et museum som skulle give et billede af det danske folks fordums liv. Den danske folkemindesamling blev oprettet i 1908 med det formål at skulle organisere indsamlingsvirksomheden. Alt det indsamlede skulle blive det danske folks ejendom og skulle efterfølgende udgives i letlæselig form, samt som blade/magasiner og foredrag. Præster, højtstående folk indenfor højskoler, repræsentanter for museer, lokalhistoriske foreninger og forfattere støttede op om indsamlingen. Foreningen havde i 1983 ca. 2500 medlemmer, men dette tal er dog faldet siden. Siden 1941 har også nationalmuseet indsamlet beretninger om dagligt liv i Danmark, skrevet af de der selv har oplevet det. til at begynde med blev der, ud fra spørgelister, spurgt om legetøj, kolonihaver, høst osv, men i 1976 kom en spørgeliste der omhandlede folks hele liv – dele af disse beretninger udgivet i værkerne

”Herregårdsliv” fra 1980 og ”søens folk” fra 1985. Også Københavns stadsarkiv var med til at indsamle beretninger, samt historiske samfund og arbejder museet. Et samarbejde mellem arkiver, museer og fagforeninger i 1980, under navnet ”vi har kongernes historie, vi mangler din” søgte at belyse arbejderklassens kultur og levevilkår i perioden 1900-1950 (Floris, 1996).

Floris siger at den afgørende holdnings-ændring til erindring som kilde kom i 1970’erne som led i en ny social og lokalhistorisk interesse, blandt andet inspireret af den svenske grav-hvor-du-står bevægelse² og den engelske interesse for oral history og history workshops.

Erindringer blev altså opfattet som alternativ historieskrivning, og kan også ses som kompensatorisk historieskrivning der satte fokus på udstødte eller oversete befolkningsgrupper. ”Mangel på indsamling af erindringer fra de lavere samfundslag, er ”bittert for den kulturhistoriske forskning der ønsker at skrive om alle samfundsborgeres historie” (Bernard Eric jensen, 1996, s. 114). Op til 70’erne havde man i foreningen Danmarks folkeminder klippet meget i erindringer så de passede til diverse temaer. Derefter begyndte man at udgive hele erindringer, da man vidste at det ødelagde det historiske værdi, og man blev klar over at erindringer gør at man kan komme tæt på mange detaljer om liv i oversete befolkningsgrupper og det mest immaterielle man kan forestille sig: følelser. Disse får man kun ved erindringer eller interviews (Floris, 1996).

Floris afrunder sin analyse med at pointere at ved at bruge erindringer som historiske kilder bliver det flygtige forvandles til noget bestandigt og det er et uvurderligt kildemateriale til fremtidens kulturhistorikere – trykt eller ej. Det afkræver dog en ydre og indre kritik – ydre ved at skaffe viden om skribenten, dennes situation ved nedskrivningen og rolle i samfundet(kort sagt kildekritik) og indre kritik – at betragte den enkelte forfatters erindringer som et sammenhængende udtryk. Sammen vurderer de erindringens troværdighed som historisk kilde. Erindringer er også kilde til forfatterens selvopfattelse, ikke kun kilde til det der fortælles om, og de kan give indblik i det tilfældige liv, det der ikke kan systematiseres og indfanges i en historisk videnskabelig teori. Erindringer selvstændigt bidrag til historieskrivningen, giver også indblik i folks historiebevidsthed, da flere erindringer giver indblik i forfatterens tolkning af fortid, samtid og fremtid, i form af de oplevelser der bliver skrevet om. Fortiden bliver holdt mod samtiden, og fremtiden forstås især som den grund forfatteren giver for overhovedet at skrive disse erindringer ned.

² Svenske Sven Linqvist populariserede dette term. Ideen er, at ved at forske og lære om deres egen historie, og historien om det sted de bor, kan individer og grupper finde en slags kontrol og forståelse over deres liv og hvad der binder dem sammen.

Oral history

Som en nyere bidrag til brugen af erindringer i historisk sammenhæng i Danmark, udkom der i 2016 en antologi, som led af et forskningsseminar om Oral history i 2015. Her mødtes historikere der havde arbejdet med mundtlige overleveringer på Københavns universitet, for at udveksle ideer og erfaringer som man mente ikke havde været praktiseret ret meget (Bak, 2016). Her blev der blandt andet diskuteret og argumenteret for at den udenlandske forskning og brug af Oral history var meget mere gennemgående og metodemæssigt meget mere gennemtænkt, da der på dansk grund ikke er ret meget skrevet ned omkring brugen af dette felt. En forklaring på den manglende litteratur inden for feltet, kan være at mange historikere længe har haft et noget problematisk forhold til denne måde at skrive/formidle historie på. Når man taler om Oral History, er det den del af erindringsforskningen der beskæftiger sig med mundtlige overleveringer som interviews, indsamling af data fra sociale medier, emails, sms'er og lignende. Som følge af dette, skriver Sofie Lene Bak selv i indledningen til bogen at *"Det er ikke et udtryk for krukkeri, at denne antologi betjener sig af det engelske udtryk Oral history(..) Endnu har et dansk begreb dog ikke fundet en fast form, hverken i den bredere offentlighed eller den akademiske verden(..) den begrebsmæssige udfordring er imidlertid at Oral History både betegner en kildetype og en metode til indsamling og til fortolkning af mundtlige kilder-selvom kilderne sagtens kan være skriftlige."* (Bak, 2016). Betegnelsen Oral history dækker altså over mere end kun interviews, men er ikke nødvendigvis en beskrivelse af hele forskningsfeltet (som dagbøger, portrætter, breve og lignende).

Oral history fik både sin institutionelle og videnskabelige Debut i USA i 1948. Den amerikanske historieprofessor Allan Nevins grundlagde verdens første arkiv for mundtlige samtidshistoriske interviews, da han var bekymret for den teknologiske udvikling i kommunikation og transportformer, som han mente ville føre til færre skrevne kilder som dagbøger og breve (Bak, 2016). Han mente derfor at kilder om vigtige begivenheder nu måtte indsamles som interviews. I begyndelsen var der fokus på at interviewe vigtige personligheder i samfundet, hovedsageligt politikere, militærfolk og erhvervsfolk – for det meste hvide amerikanske mænd. Her kan man altså tale om et *Oppefra-og-ned* fokus på eliteerne, hvor man i England til gengæld gjorde det helt omvendt. Her startede traditionen med indsamlingen af erindringer som et led i et samfundsbetonet behov for at sætte fokus på den historie der knytter sig til samfundet minoritetsgrupper og arbejderklasse, altså dem der tidligere havde været ekskluderet fra historieskrivningen. Det var altså et opgør mod, at historien blev skrevet for af dem der vinder, og samfundet elite, uden fokus på de "lavere samfundslag" (Bak, 2016). Ofte,

var de historikere der startede med at gøre på af erindringsindsamling, medlemmer af en politisk venstrefløj og var drevet af en kraftig retfærdighedssans. Denne sans for at alle har ret til at være inkluderet i samfundet og historieskrivningen, og at alle har ret til at få deres historie fortalt, er en af grundene til at der i dag stadig er større og større fokus på at inddrage erindringer i historieforskning og historieformidling. Dette *nedefra-og-op* perspektiv er i vore dage nok det mest populære inden for erindringsforskning, måske fordi der før i tiden har været så meget fokus på eliten at man i dag ønsker at give den anden halvdel af samfundet en større plads i historien. Uanset hvad, så handler Oral History om at skabe kilder, som kan analyseres ud fra et kildekritisk perspektiv, og give historieskrivningen et mere inkluderende og mere nuanceret perspektiv.

På dansk grund virker dette forskningsfelt stadig som om det er forholdsvis nyt, og mange historikere er stadig i gang med at finde ud af nøjagtig hvordan man skal forholde sig til erindringer som kilder - for hvor Oral history forholder sig til den fortælling/information om fortiden man kan få ud af denne form for forskning, forholder erindringshistorikere sig mere til erindringsprocessen og hvordan erindringen former menneskers forståelse af fortiden. Disse to, er selvfølgelig to sider af samme form for historieforskning, men forholder sig altså forskelligt til det indsamlede kildemateriale. Ikke desto mindre, er Oral history i Danmark ikke som sådan et nyt fænomen - det er bare ikke altid historikere der har gjort brug af det (Bak, 2016). I stedet for historikeren som primær aktør for indsamlingen og brugen af erindringer som kilder, var det i begyndelsen folkemindesamlere, etnologer journalister og forfattere. Det var specielt forskere inden for besættelsestiden som virkelig begyndte at bruge oral history som kilde til at forstå historien. Modstandsmand Jørgen Hæstrup samlede eksempelvis beretninger fra aktører, og disse beretninger dannede senere grundlag for afhandlingen ”i kontakt med England” fra 1954 (Bak, 2016, s. 15). som tidligere nævnt, udkom der i 1996 antologien ”erindringens og glemslens politik”, hvori en af bidragsyderne er Anette Warring. Selv samme har også i 90’erne foretaget interviews med tyskerpiger, som gav et indblik i kvindernes selvforståelse og intention om hvad de havde gjort og samtidig blev der af andre historikere også foretaget interviews af danske Waffen SS soldater. Her kan man altså se at selve Oral History som metode for alvor begyndte at få sit fodfæste hos historikerne i Danmark.

Forskningsdiskussion

Hensigten med dette afsnit, er at danne et overblik over fagfeltet. Studiet af erindring og historie spænder bredt over mange fag, og det er derfor nødvendigt med et afsnit der kan belyse den forskning der er foretaget. Derudover, er udforskningen af erindringsfeltet startet på international grund, langt

før man begyndte at forske i det i Danmark, og det er derfor nødvendigt med en redegørelse for hvem/hvad/ hvornår det startede på international grund, og hvem/hvad/hvornår det startede på Dansk grund.

Maurice Halbwachs

Den franske sociolog Maurice Halbwachs, skrev flere værker om erindring – især om kollektiv erindring. Han døde i 1945, og hans arbejde var på daværende tidspunkt ikke ret kendt. Det blev det til gengæld i 1970'erne og 80'erne. Halbwachs er kendt for at være blandt de allerførste der gav sig til rigtigt at udforske erindring og særligt dens sociale strukturer. Hans værker blev især afgørende fordi han gjorde op mod den ellers traditionelle tankegang om, at erindring er individuel og biologisk. Han mener derimod at erindring er socialt og kollektivt præget, altså at vi husker som en del af større fællesskaber – familie, venner, land, område osv. Derudover gør han pointerer han at historie og erindring ikke nødvendigvis må hænge sammen. Han mener tværtimod at erindring og historie er to vidt forskellige, og meget adskilte begreber (Halbwachs, 1992). Halbwachs mener, at mennesker konstant erindrer fortiden – men i en nutidig kontekst, og derfor vil den oprindelige erindring hele tiden blive reduceret til noget stereotyp som så bliver til noget kollektivt. Han mener at det er de sociale grupper mennesker befinder sig i, som bestemmer hvad der skal huskes og hvad der skal glemmes, og derfor er erindring noget socialt konstrueret og *ikke* individuelt. Han mener, at selvom individer kan erindre, er det formålsløst og kortvarigt, og at man uanset hvad, vil erindre som en del af en grupper. Derfor er individet også præget af de fællesskaber det indgår i, da ”jeg” på et eller andet tidspunkt, på en eller anden måde, altid vil blive til ”vi”³ (Halbwachs, 1992). Der eksisterer en stor enighed blandt fagfolk der gør brug af Halbwachs teori, men samtidig er hans værker også blevet kritiseret meget for at sige at der ikke findes noget der hedder individuel erindring. Langt de fleste fagfolk mener, at der altid vil være en subjektiv erindring, da alle oplever forskelligt, og selvom erindring kan blive lagret som en del af en større kontekst i relief til andre mennesker, så vil der altid være en del af individet der *også* husker for sig selv – dette gælder især kropslig erindring. Halbwachs mente at det var muligt for individet at huske hvad denne selv havde set, hørt, lugtet og mærket, og at dette så var individets egen erindring – men at ofte måtte erindringen vækkes til live ved at føre samtale med nogen der havde oplevet, set, hørt etc.. Det samme, og derved indgik man i et større erindringsfællesskab. Som eksempel på forskellen mellem individuel og kollektiv erindring, brugte

³ Eksempel: flygtningebørn der kommer til Danmark, vil have et erindringsfællesskab med folk af der kommer samme sted fra, eller er flygtet fra hjemstedet af samme årsager, selvom barnet i sit voksenliv måske ikke rigtig kan huske at være flygtet.

Halbwachs en scene fra sit eget liv; Han husker den franske by ”Reims” fordi han selv havde boet der i et år – til gengæld husker han også at Jeanne D’arch indviede den franske kong Charles VII i samme by, fordi han havde hørt det blive sagt, eller læst det et sted. Derved optræder den historiske scene i hans egen erindring, selvom han ikke var til stedet da det formodedes at være sket (Halbwachs, 1992). Halbwachs tog stor afstand fra at historie og erindring skulle være sammenflettet. I stedet argumenterede han for, at erindring kan ændre sig ud fra hvordan man ser historie. Læste han for eksempel en bog om Frankrigs historie, og opdagede at der var sket ting i hans barndom i landet som han ikke selv havde lagt mærke til da han var barn, så begyndte han automatisk at sætte sin barndom i relief til de historiske begivenheder der havde fundet sted, og hans erindringer om barndommen gik fra at være fokuseret på egne minder, til at omhandle hans liv i relief til den nationale historie der udspillede sig omkring ham som barn.

Det var også Halbwachs der introducerede begrebet *Lieux de mémoire* – erindringssteder. Han mente at man for at kunne lagre en erindring, må det først præsenteres som noget fysisk – monument, statue eller lignende. Her understreger han igen, at det er som del af en gruppe / fællesskab at individet husker, da disse erindringssteder har til opgave at opretholde fællesskabers erindring om bestemte historiske begivenheder. Det var især geografiske erindringssteder som Halbwachs var interesseret i, og undersøgte blandt andet menneskers kollektive erindring i forhold til Jesu liv, død og opstandelse som geografisk placeret i det hellige land.

Pierre Nora- om historien der slugte erindringen

“We speak so much of memory, because there is so little of it left” (Nora, 1989).

Efter Maurice Halbwachs død i 1945, forblev hans tanker om kollektiv erindring og historievidenskaben – eller rettere sagt adskillelsen af de to, forholdsvis ubemærket. Det var først i slutningen af 1970’erne at tråden blev taget op igen, denne gang af Pierre Nora med hans artikel *la memoire collective* (Den kollektive erindring), samt hans bidrag til det omfattende værk på 7 bind *les lieux de memoire* (Erindringssteder), fra 1989. I dette omfattende værk, videreudvikler Nora Halbwachs ideer om erindringssteder som værende historiske monumenter, og andre steder der er tilknyttet en del af historien. Nora siger at der eksisterer erindringssteder, fordi der ikke længere eksisterer deciderede erindrings miljøer og ligesom Halbwachs, skelner Nora mellem erindring og historie. Han pointerer at der i de traditionelle samfund fandtes en naturlig kobling mellem fortid og nutid, som eksisterede gennem traditioner og bevaringen af mindet om fortidens traditioner og helte. Denne naturlige kobling er forsvundet i det moderne samfund, og i stedet er der opstået disse

erindringssteder som skal koble historien og nutiden sammen, således at historien ikke bliver glemt i et moderne samfund der konstant er på vej fremad. Hvis man, påpeger Nora, var i stand til i det moderne samfund at leve i erindringen, ville man helt ned til dagligdagens virke, være bevidst om traditioner og gøremål som man havde gjort det altid, og på den måde ville erindringen om fortiden aldrig dø, men blive fastholdt i hverdagen. Den måde hvorpå det moderne samfund haster afsted, betyder at vi ikke længere lever i eller med erindringen, men i stedet "in the realm of history" (Nora, 1989). I andre, lidt kortere vendinger, beskriver Nora erindring som liv, affødt af levende samfund, som noget der eksisterer i konstant udvikling, hvorimod historie, "bare" er rekonstruktionen af noget der simpelt ikke længere er (Nora, 1989). Endvidere siger Nora, at en generaliseret og kritisk historie vil stræbe efter at bevare visse monumenter og genstande og museer, men den ville ikke bevare den følelse af erindring som for mennesker gør disse steder til erindringssteder- altså kan et samfund der kun beskæftiger sig med historie og ikke erindring, vil ikke kunne forstå det der ligger til grund for erindring og erindringssteder. Nora vender også blikket mod sit eget folk og dets historie. Her mener han at studiet af historiografien af den franske revolution og rekonstruktionen af myterne omkring, er et bevis på at man ikke længere grundlæggende identificerer sig med arven, eller erindring derfra. *"to interrogate a tradition, venerable though it may be, is no longer to pass it on intact."* (Nora, 1989, s. 10). Efter flere borgerkrige, hvor landets, og verdens styreform blev sat under luppen af folket, der samtidig blev mere selvstændigt tænkende, opstod behovet for at anskue historien på en anden måde. Hvor vigtigt det end er, mener Nora at det ligger til grund for hvorfor historie og erindring blev skilt ad; historie blev en social videnskab, mens erindring blev et privat fænomen, og de to hører altså ikke længere sammen. Som et eksempel på hvordan erindring og historie er blevet skilt ad, taler Nora om Les Lieux de mémoires, erindringssteder. Monumenter, arkiver, museer, årlige historiske events, er alt sammen noget der er opstået efter behovet for at huske, at erindre, noget som ikke længere falder det moderne menneske naturligt. På denne måde, er der ikke længere noget der hedder erindring, men falder under kategorien historie. Den traditionelle erindring, den der er lagret i vores kroppe, som bevægelser, traditioner, minder der ikke er vores, men som giver os en følelse af samhørighed med familie, venner og samfund, er ved at uddø – og som reaktion til det, siger Nora, samler mennesket febrilsk minder sammen i både arkiver og museer – og i hjemmet i form af sange, billeder og andre former for minder, der skal bevares for eftertiden. Her mener Nora at den professionelle rolle er skiftet: private arkiver har tilbøjeligheder til at gemme så meget som muligt, hvis ikke alt, hvorimod det professionelle arkiv bliver instrueret i kunsten at kassere. Behovet for at huske hvem man er, at have noget at identificere sig selv med, stiger altså i det 20 århundrede, og den nationale identitet er

ikke længere nok. Man kan altså ikke længere sige at man er franskmand, og det er ens identitet, men man skal forholde sig til, hvor man kommer fra, hvem ens familie og venner er og hvad ens personlige livshistorie betyder for ens egen identitet. Denne viden eksisterer nemlig ikke længere som noget man ”bare ved” men som noget der konstant skal huskes og undersøges (Nora, 1989).

Noras Pointe er, at erindring er blevet slugt af historien. Før vidste man med sit væsen hvor man kom fra og hvad det betød, og man gik ud fra at ens fremtid, var en forlængelse af den nutid man befandt sig i. Nu, mangler man den identitetsfølelse der kommer af at erindre sin egen fortid, sin slægts fortid og sit folk/lands fortid, og fordi samfundet bevæger sig så hurtigt fremad, kan man heller ikke længere forudsige hvordan det fremtidige samfund kommer til at se ud, eller hvilken rolle man har i det. Som konsekvens af dette, har der aldrig været så stort et behov som nu, for at vække fortiden til live – ”*never have we longed in a more physical manner to evoke the land at our feet, the hand of the devil in the year 1000, or the stench of eighteen-century cities*” (Nora, 1989, s. 17). Dette behov betyder at vi undgår at leve i et samfund, som kun kan eksistere i sin egen historicitet, kun se fremad og ikke leve i nuet, og uden nogen form for kontakt til fortiden. Dette samfund ville ikke være i stand til at producere historikere, hvorimod det nutidige samfunds historikere har til rolle at sørge for at historie ikke bare forbliver historie (Nora, 1989). Når Nora taler om les lieux des mémoire, ser han dem i virkeligheden som endnu et symbol på at erindringen er væk. Hvis erindringen stadig var til stede i folkets bevidsthed, ville Les Lieux Des Mémoires slet ikke være en nødvendighed. I stedet bruges disse erindringssteder som en form for fyrtøj der skal tænde en gnist i folk, sådan at de begynder at huske historien. Altså eksisterer disse erindringssteder fordi historien ellers forsvinder i samfundets kollektive erindring, og var der ingen tilbage til at huske hvad disse steder, monumenter eller begivenheder repræsenterer, så ville de miste deres værdi som Lieux de mémoire.

Erindringens og glemslens politik.

Erindringens og glemslens politik var det første forsøg på at samle historie og erindringer som sammenbragt fag på dansk grund. Det kom sig af ideen om at den humanistiske historieformidling skulle ansues fra flere vinkler, og at mennesket er et historiske væsen der bærer tiden, og derfor også fortiden med sig, både individuelt og når de optræder i flok. Bogen er delt i 8 kapitler, hvor 8 forskellige forfattere har bidraget med artikler om erindring og historie.

Bagmændene bag projektet, Claus Bryld og Bernard Eric Jensen, har selv skrevet artikler til bogen. Bryld fokuserer på kampen om samfundet erindring, og hvordan man i 1980’erne behandlede besættelsestiden, landboreformerne og arbejderbevægelsen i fjernsynet – og hvordan fejringen af

jubilæet for stavnsbåndets ophævelse ikke syntes at have haft nogen videre påvirkning på befolkningen, hvorimod behandlingerne af de andre emner satte gang i en livlig offentlig debat. I Jensens artikel giver han en redegørelse for den forskning der er foretaget i mindesmærker og jubilæer inden for de sidste par årtier, og forsøger at komme med en forklaring på den øgede interesse for feltet. Han mener her, at historie formidlingen og erindringsforskningen står ved grænsen til en ny æra, og dette kan være forklaringen på hvorfor interessen for felterne er steget.

Erindring som begreb og ”partner” til historiebegrebet bliver diskuteret og mange ideer bliver fremsat i bogen. For eksempel skriver Anne Birgitte Richard en artikel om hvilke udfordringer hun blev udsat for da hun i 1990’erne ville skrive om 70’ernes danske kvindelitteratur. Richard har selv oplevet 70’erne og kender derfor perioden og dens kvindekampe gennem personlig erindring. Dette gav hende en historisk forudsætning for at skrive om datidens kvindelitteratur, men problemet opstod, opdagede Richard, da hun måtte erkende at trods det hun havde oplevet 70’erne på egen krop, blev hun påvirket af den tid hun levede i da hun ville skrive om emnet (90’erne.). 90’ernes tanker om kvinder og ligestilling var anderledes end den tid Richard ville skrive om, og hun oplevede altså at med tiden, havde hende opfattelse af hendes egne erindringer forandret sig. ” Perioden har ikke været igennem en selektions- og evalueringsproces, en stor del af de forfattere der skal behandles, lever stadig og fortsætter og forandrer deres forfatterskab”, skriver Richard, og understreger at det kan være problematisk nå en gruppe kvindeforskere sætter sig for at undersøge 70’ernes kvindelitteratur 20 år senere, da selv samme litteratur ligger til grund for den opfattelse af kvinder og ligestilling som findes i 90’erne.

Hvorfor erindringer på museer?

Sidst i 70’erne begyndte man at implementere erindringer i museumsudstillinger. Hvor erindringer før var blevet set som et supplement til den ” rigtige historie” eller som eksperimentalt arbejde, begyndte nu at blive set som et vigtigt led i en ny form for historieforskning. Helt basalt, gør brugen af erindringer at man implementerer menigmand i historieskrivningen. Historie bliver altså ikke længere kun set som nedskrivningen af noget faktisk, men med en dybere forståelse af historie som noget oplevet (Nakou, 2015). Herudover ses erindringer pludselig også som en ligemand til det allerede nedskrevne, og som en måde at anskue historie ud fra flere vinkler – altså fra én sandhed, til erkendelsen af at der er mange måder at opleve og huske på, og at alle stemmer har en vigtig rolle i det store billede vi kalder historieskrivning. At bruge erindringer på museer er altså et led i

erkendelsen af at historie er en utrolig størrelse med mange nuancer og mange flere perspektiver end før antaget. Det handler ikke om at skrive mange små historier, men derimod at give menigmand/udsatte grupper et talerør, og vise at historie er oplevet af mange forskellige, og hvilken betydning pågældende begivenheder huskes og har påvirket forskellige mennesker.

Som nogle af samfundets fremmeste kulturinstanser, er det netop museernes opgave at oplyse om, historie og dens mange aspekter, så grundigt som muligt. Det er rent udsagt deres pligt, ikke at stile efter at fremme én bestemt side af historien, men derimod hvor mangfoldig den egentlig er. Til at begynde med, var erindringer på museer en del af nogle udstillinger som tekster der akkompagnerede diverse objekter, og var derfor ikke som sådan et hovedled i udstillingerne. Efterhånden gik det dog op for museerne, at erindringerne gav en mere direkte kommunikation mellem fortiden og de besøgende på museet, og det førte til en mere central rolle i udstillingerne. Det blev klart, at erindringerne gav adgang til en forståelse af mennesker som historieskabende og historieskabte væsner, på en måde som ikke kunne vises blot gennem udstillingen af objekter (Nakou, 2015). Dette førte til en hel ny forståelse af museer som steder der kunne være med til at bemyndige mennesker og samfundsgrupper, på måder der ikke før havde været set. Som et led i dette, begyndte museer nu at række ud til lokalsamfundene og lokale grupper af private amatør-historikere, for at udfylde de videns-huller de havde i deres samlinger, og samtidig begyndte man at arkivere indsamlede objekter sammen med erindrings-historier, således at man fik kædet den immaterielle og materielle historie sammen (Nakou, 2015).

Erindringer på museer i dag, er en vigtig katalysator til debatter og indsigt i mange forskellige emner. Især svære samtidsdebatter/problematikker som kræver en del indsigt og forståelse, er vigtige at få belyst på kulturinstanser som museer. I Danmark kan vi for eksempel i disse dage tale om hele indvandrere og flygtningedebatten som noget der i høj grad er oppe i medierne, og som kræver belysning og debat. Her spiller immigrantmuseet i Furesø en stor rolle, med deres fokus på immigration, helt tilbage til 1600 tallet og op til i dag. På dette museum er det netop erindringerne der er i højsædet, og den største kilde til at skabe indsigt og forståelse i emner som ligger langt fra den almindelige danskers liv og dagligdag.

Den voksende digitalisering af verden skaber mange muligheder for museerne. Udover at der i dag, på grund af den digitale udvikling, er et højere krav om at blive ”underholdt” som museumsgæst, skaber der også et rum for mange måder at bruge og indsamle erindringer på. Udover fotografier og nedskrevne erindringer i form af dagbøger eller breve, er det nu også muligt at tilføje orale erindringer

gennem interviews, videooptagelser, m.m. som også kan lægges online på museets hjemmeside, så man nu kan sidde derhjemme og enten følge et supplement til en fysisk udstilling, eller en separat udstilling eller arkiv⁴. Som supplement til dette er mange museer også begyndt at finde måder hvorpå besøgende på museer kan nedfælde deres egne erindringer, måske omkring et objekt de har set på det pågældende museum som de selv husker fra deres barndom eller lignende. Det kan også være som led af større indsamlingsprojekter, på lokalt eller nationalt plan⁵.

Hvem har magten- de der viderebringer deres erindringer, eller de der skal inkorporere dem i en udstilling?

Selvom erindringer blev og bliver set som en måde at give de besøgende på museer en dybere indsigt i historien, eller medborgerskab, så er der stadig ét vigtigt spørgsmål som gør sig gældende: hvem sidder med den reelle magt? Selvom det er de besøgende på museet der danner deres egen mening og oplevelse ud fra museets udstillinger, og selvom det er op til den der overbringer sine erindringer til et museum at fortælle det de selv ønsker der skal siges – så er det i sidste ende alligevel museernes personale der skal tage beslutningen om hvad der er ”brugbar information” og hvad der kan tillades at ”bare” blive sorteret fra eller arkiveret (Nakou, 2015). Endvidere, kan der opstå problemer når man skal behandle det indsamlede materiale – hvem redigerer i det og vurderer om der i udstillingen er plads til hele det indsamlede materiale, hvad kan tåle at blive redigeret og hvad gør det for helheden at materialet ikke fremstår som det gjorde i sin originale form? Erindringer bør museer behandle med stor omtanke for det erindrede og for den der erindrer, samtidig med at det skal give mening i en større museal og udstillingsmæssig kontekst.

Erindringer som led i at bygge bro mellem samfund-i-samfundet

Museerne skal altså være et medium, som henvender sig til samfundets borgere med et ønske om at indsamle og vise borgernes historie. Det er dog også deres rolle at sørge for at det indsamlede repræsenterer et bredt felt, og igen ikke kun en side. I en artikel fra 1986, beskriver April winshop blandt andet hvordan man i Lancaster indsamlede historie fra lokale fiskere fra Morecombe Bay, og hurtigt opdagede at hvis man kun hørte historien fra mændene, hørte man historier om vind og vejr

⁴ Som det for eksempel er tilfældet på Immigrantmuseets hjemmeside.

⁵ På dansk grund kan her nævnes Nationalmuseets lancering af dagbogsindsamlingsprojektet ”del din dag” fra 2 september 1992, og samme projekt lanceret igen 25 år senere, 2 september 2017.

forhold, hvordan livet var ombord på fiskerbådene – men intet om familielivet derhjemme, hvor kvinderne skulle lave mad, passe børnene, pleje sårede fiskermænd og salte og pille de indfangede rejer. Her lå der altså en opgave i bevidst at gå efter også kvindernes historie, da begge dele så var med til at give et fuldt billede af fiskernes liv (Whincop, 1986). Det indsmalede materiale mundede ud i en udstilling på det lokale museum, hvor man rekonstruerede et gammeldags fisker-køkken, en udstilling der ikke ville have kunne lykkes, havde man kun indsamlet viden fra fisker-mændene. Whincop siger selv, at køkken-udstillingen var den mest succesfulde på museet, da den tillod lokalbefolkningen at forholde sig kritisk til nogle af de udstillede genstande, hvilket fik museet til erstatte nogle udstillede objekter, med andre som lokalbefolkningen huskede at passe bedre ind. Derudover var der lydoptagelser i udstillingen med lyden af både fisker mænd og kvinder som fortalte om deres dagligdag, hvilket gav den del af befolkningen der ikke selv stammede fra dette fisker kollektiv mulighed for at sætte sig ind i deres del af historien. Samtidig, gav det fisker kvinderne mulighed for at fortælle deres historie, om det at vokse op i sådan et samfund og deres rolle i det – et vigtigt stykke kvinde-historie fra det sene 19 og 20 århundrede.

Objekter i sig selv, fortæller ikke en historie. En krukke kan være en krukke, en kande en kande, en vægt en vægt. Historie har derfor brug for at blive fortolket, og det er her at erindringer er et godt værktøj. Hvor kommer krukken fra, hvem har brugt kanden, og hvad har vægten vejlet, er det som erindringer kan give svar på, og derved skabe en dybde for historien, og et bindeled mellem de der skal opleve historien, og det udstillede. Whincop siger i sin artikel, at museet traf det rigtige valg ved at bruge erindringer fra fisker-samfundet. Ud over at give de besøgende på museet et helt nyt indblik i et ellers ret lukket samfund, der har været vandt til at sørge for sig selv, og ikke satse på hjælp fra nogen, spredte det glæde hos netop dette samfund, over at blive spurgt, over at blive hørt, og over at få dedikeret et helt område af et ellers (dengang) nyt museum til deres egen historie. At bruge erindringer på sådan en måde, skaber en sammenhængende cirkel, fra fiskerisamfundet til museet, til de besøgende der både har erfaringer og ikke har, med denne del af samfundet.

[Erindringer som led i at skabe forståelse](#)

[Immigrantmuseet Furesø](#)

”Reportager om druknede middelhavsflygtninge, indslag om migranter, der krydser den tysk-danske grænse til fods og voldsomme billeder fra det sønderbombede Aleppo. Migration er et aktuelt emne, men ikke en ny historie.” (Immigrantmuseet, 2018)

Immigrantmuseet i Furesø, har til opgave at tage det meget aktuelle emne, og sætte det i historisk perspektiv. Museet fortæller, som det eneste i Danmark, om fem hundrede års migrationshistorie i Danmark, og i centrum for museets formidling er mennesker og deres personlige historie. Museet er en del af det statsanerkendte Furesø Museer, og åbnede i Januar 2012.

Museet benytter sig af en etisk tilgang til historien om immigranterne. Lige for tiden er der tale om en såkaldt politisk problematik når det kommer til immigration, og der ligger derfor en stor etisk vigtighed i, at immigranthistorien bliver fortalt i en nutidig kontekst, hvormed brugeren kan tilegne sig viden om immigranter i Danmark fra fortiden, men også nutiden og derved putte den ind i en fremtidig kontekst. Derfor fortæller museets permanentudstilling historien om de mange grunde til at rejse fra et hjemland – om det er håb, tro, penge eller kærlighed eller flugt fra en krig, så kan det være livsfarligt og det er skræmmende at skulle flygte eller flytte til et nyt land med et nyt sprog, nye traditioner og nye regler. Immigranter har gennem danmarkshistorien været brikker i det politiske spil, både i 1521 da den danske kong Christian den anden inviterede Hollandske bønder til at bosætte sig på amager, og senere da immigranter var en nødvendig arbejdskraft og senere da krigen for alvor brød ud i Syrien, og vi i dag står overfor en af de mest heftige flygtninge og indvandrers strømme i dansk historie. Permanentudstillingen fortæller omkring 500 års migrationshistorie, fra det omrejsende cirkusfolk romaerne (sigøjnere) som blev bortvist fra landet, og til flygtninge der troede på at de kun skulle være på dansk jord i en måned og så kunne de komme hjem igen.

Om permanent udstillingen skriver museet selv;

”Historien om indvandringen til Danmark er en mosaik af personlige skæbner og historiske begivenheder. Det er politiske dogmer kombineret med pragmatiske løsninger og individuelle valg. Hver enkel historie er sin egen – men knyttet sammen giver migranternes historier på tværs af tid et særligt bidrag til vores fælles historie: Historien om de fremmedes møde med Danmark og om Danmarks møde med verden.” (Immigrantmuseet, 2018)

Dette museum lægger vægt på den personlige fortælling. Museumsinspektør Freja Gry Børsting fortæller selv, at de på museet mener, at de besøgende får meget mere ud af fortællingen hvis de i udstillingerne står ”ansigt til ansigt” med den personlige fortælling fra blandt andet flygtninge der selv er flygtet over Middelhavet. I deres permanente udstilling har de derfor blandt andet fortællinger fra en tysk flygtning under 2. verdenskrig, en kurdisk flygtning fra Syrien i 2009, et adoptivbarn fra

Korea og en svensk indvandrer fra slutningen af 1800 tallet (Børsting, 2018)⁶. Mange erindringsindsamlings projekter både på og uden for museer gør brug af interviews, altså hvor intervieweren har mikrofonen i hånden og ofte har spørgsmål parat. På immigrantmuseet har de derimod valgt ikke at foretage denne procedure ” Vi har gjort os mange etiske overvejelser i forhold til brugen af personlige erindringer. Først og fremmest møder vi ikke folk ”med mikrofonen i hånden”. Det betyder, at vi – i vores indsamling af personlige fortællinger – ønsker at skabe relationer og ikke bare ”tappe” folks historie. De fleste af vores nutidige fortællinger er derfor ”dukke frem” igennem samarbejde med nyankomne omkring udstillinger og events. Når vi er åbne og villige til at invitere folk ind og give dem plads til at føle sig som en del af danmarkshistorien i stedet for at den bare er noget de skal lære om i eksempelvis sprogskolen, er folk også meget mere villige til at ”give af sig selv”. (Børsting, 2018). Derudover gør museet heller ikke brug af fortællinger fra børn, her eksempelvis uledsagede mindreårige flygtninge uden at have aftalt det med en værge først. Dette, siger Børsting, er fordi at mange af de emner der bliver berørt, især omkring flygtninge er meget følsomme, og selvom disse emner er vigtige at få frem, er det ikke noget de bevidst prøver at fremkalde.

Immigrantmuseet beskæftiger sig ikke kun med flygtninge, men som det ligger i museets navn, også med immigranter. Nogle grupper af immigranter, har i mange år været særligt udsat for had og diskrimination, heriblandt sigøjnere- herefter betegnet under den korrekte betegnelse Roma. Første April 2017 tiltrådte en ny lov om forbud mod at opstille ” utryghedsskabende lejre” i det offentlige rum, og senere på året skærpedes loven om hvordan politiet må agere for at komme disse lejre til livs(loven om politiets ret til at skabe zone-forbud) (Poulsen, 2017). Størstedelen af disse såkaldte lejre var etableret af medlemmer af Roma-folket, hvoraf mange af dem var flygtet fra Rumænien, hvor de pt. Er særligt udsat. Dette fik mange romaer til at antyde at de ville klage over disse nye love til menneskerettighedsdomstolen (Boas, 2017). Dette er blot én historie ud af mange, om danskernes møde med Roma-folket, som ifølge immigrantmuseet har været i Danmark siden 1500 tallet. Dette folkefærd har altså været i Danmark i mange år, og om Romaerne siger museet selv;

”Historieforskningen har vist, at romaerne altid har været et uønsket, statsløst folkefærd i Europa, og også som en del af dansk indvandringshistorie har romaerne været udsat for forfølgelse og diskrimination.” (Immigrantmuseet, 2018).

⁶ Informationer fra Museumsinspektør Freja Gry Børsting er hentet fra en mail korrespondence mellem Freja og dette speciales forfatter.

På museets hjemmeside kan man læse forskellige artikler om Romaer i Danmark, og disse artikler⁷, der også indeholder erindringer, kan være med til at generere mere viden omkring dette folk, deres baggrundshistorie, og derved måske være med til at bygge bro mellem danskerne og det forfulgte Roma folk.

Nationalmuseet og DR: Del din dag 1992 og 2017

Nationalmuseets store ” dagbogsindsamling” i 2017, var en opfølgning på samme indsamling fra 25 år tidligere, 1992. projektet dengang blev sat i gang af et samarbejde mellem nationalmuseets afdeling for etnologiske undersøgelser(NEU) og Danmarks Radio. Projektets resulterede i 51.000 dagbøger fra onsdag den 2. september 1992 (Pedersen, 2018). Projektet blev inspireret af et lignende svensk projekt fra året før, som endte med 10.000 bidrag. Et lignende projekt kom også til i Norge i 1997, hvor ca. 17.000 bidrag blev indleveret. Inspireret af dette, kom Ideen til indsamlingen 2 september 2017. Nationalmuseet var i gang med et større samarbejde med DR om historie. Nationalmuseet ønskede at lave et forskningsprojekt, hvori de kunne sammenligne de to projekter og undersøge hvordan danskernes hverdag havde ændret sig de sidste 25 år, og samtidig opfordre befolkningen til at være med til at skrive historie. Projektets indsamling er afsluttet, men processen er langt fra afsluttet. Sammen med sprogforskere, medieforskere, boligforskere og skoleforskere skal Nationalmuseet nu samarbejde om dette projekt, for derefter at publicere de fundene resultater. En stor forskel på projektet i 92 og projektet i 2017 er, at det i 2017 ville foregå digitalt. Projektet var således ikke kun et indsamlingsprojekt, men også et projekt der sideløbende skulle udvikle indsamlingsmetoder, registrering og samarbejde mellem andre institutioner som KU og DR (Pedersen, 2018). Et fokus på projektet i 2017 var den stigende digitalisering. Spørgsmålet er om der overhovedet er nogen der gider skrive dagbog mere, når langt den meste kommunikation i dag foregår over nettet, især over sociale medier. Dette betyder jo, at det der før var privat, nu er ret offentligt, især på facebook. Dagbogen eksisterer stadig, især som led i en form for overgangsfase for teenage piger – spørgsmålet er mere i hvilken forstand og rolle dagbogen spiller i dag. En bekymring omkring projektet er, at man i 92 var ved at drukne af de mange indleverede erindringer, og spørgsmålet er så om der også er så mange i 2017 at man om 25 år stadig arbejder sig igennem alle resultaterne. Om projektet siger Seniorforsker Lykke Pedersen i et interview til politikken i 2107: ” *Det er netop det*

⁷ Fra et tidligere projekt ved jeg, at Museet tidligere har haft mange flere dybdegående artikler med historier/erindringer fortalt af Romaer selv på deres hjemmeside, samt personlige erindringer fortalt af flygtninge der er kommet til Danmark. Hjemmesiden har dog skiftet sit indhold ud , men man må gå ud fra at materialet kan blive fundet i museets arkiver.

trivielle og hverdagens store og små gøremål, der har vores interesse her. Vi er interesserede i alt, fra hvad folk har fået til morgenmad, hvem de taler med i løbet af dagen, og hvilket tøj de har på. For det er netop det, der ændrer sig”(...)” Materialet fra 1992 er en meget velbevaret og hemmelig skat, der har ligget hen. Der har været nogle sprogforskere, der har kigget på noget af det, men egentlig forskning har det ikke været underlagt endnu. Så med den nye indsamling håber vi, at kunne bringe begge indsamlinger i spil og på den måde få noget materiale, der kan sige noget om Danmark de sidste 25 år” (Thejll-Madsen, 2017).

På nationalmuseet bliver personlige erindringer brugt til at danne et individbaseret perspektiv på historien (Pedersen, 2018). Ofte vil disse erindringer blive brugt som led i udstillinger sammen med andre historier, eksempelvis i deres udstilling ”Danmarkshistorier 1620-2000” og ”stemmer fra kolonierne”(hvor stemmer rent faktisk er en del af udstillingen).

I forhold til etiske overvejelser omkring erindringerne, er det vigtigt for nationalmuseet at de aftaler med deres meddelere om hvordan de vil have at deres materiale bliver brugt og behandlet. Lykke Pedersen fra Nationalmuseets etnologiske afdeling siger, at de fleste er glade for at kunne bidrage, mens andre gerne vil have klausuler på deres materiale – dette bliver derfor nøje undersøgt, især under hensyntagen til at der i erindringsmateriale kan være en tredjemand som måske ikke er klar over at de er med i pågældende materiale (Pedersen, 2018). Komplikationer kan opstå når beretninger fra nyere tid om for eksempel høstskikke og situationer med børn på markarbejde der bliver overfaldet, eller beretninger om uægte børn, kommer i strid med persondata loven, selvom de er vigtige for historieskrivningen (Pedersen, 2018). Under nationalmuseets indsamlinger er det op til folk selv at bestemme hvordan deres materiale må bruges, men der ønskes så mange perspektiver som muligt - derfor har de blandt andet erindringer fra rockere i fængsel og fra folk der slet ikke taler med deres familie mere (Pedersen, 2018). Nationalmuseet har også metodiske overvejelser i forhold til hvordan man kan indsamle på større skala, blandt andet gennem internettet – med fokus på hvordan mediet ændrer genren, og hvordan disse erindringer så skal bevares for fremtiden.

Som nævnt, er der ikke meget materiale fra indsamlingen i 2017, som kan gøre sig nyttig i en analyse af projektet, da projektet langt fra er færdig og klar til publikation. I stedet, er der fra projektet i 1992 skrevet en antologi over nogle af projektets indsamlede dagbøger, og i denne kan man se lidt af hvad der kom ud af projektet. Godt 50 tusind breve blev indsamlet, og Forfatterne til antologien, Mette Skougaard og Estrid Anker Olsen, skriver selv i indledningen til antologien, at det danske samfund blev godt og bredt repræsenteret. Antologien selv, er et resultat af læsningen af godt 10 tusind af de

indsamlede dagbøger og er delt op i 12 kategorier der skal dække alt fra børn og unge, folk ”på kant med loven”, privat og offentlige ansatte, ældre, syge og danskere der befandt sig i andre lande under indsamlingen (Skougaard, 1993). Om det indsamlede materiale siger forfatterne til antologien selv, at resultatet af det de (i 92-93) havde læst førte til indtrykket af at Danmark måske på kortet er et lille land, men i befolkning og ånd bestemt ikke er det. Det nuancerede billede der blev givet ud fra det indsamlede materiale, viser et meget mere mangfoldigt land, med mange forskellige skæbner og historier. Den efterfølgende analyse af udvalgte dagbøger fra antologien, vil være med til at kaste lys over hvordan erindringer kan bruges til historieformidling, men også nogle af de problematikker man skal være opmærksom på, når man arbejder med erindringer⁸.

Erindringer som terapi

Case nr. 1: Ung mand, København.

Den unge mand har ikke skrevet sit navn i sit bidrag til Del-din-dag projektet. Når man læser hans bidrag, forstår man måske godt hvorfor. Manden står op, har tømmermænd på en onsdag morgen, ryger lidt cannabis, betaler 9 kroner for en togbillet fra Valby til Husum, hvor han ryger lidt mere cannabis, tager hjem til Valby igen, ryger lidt mere og drikker nogle guld Tuborg. Undervejs bemærker han hvor træls hans liv er, men at han ikke mener han er i stand til at leve, hvis han ikke havde sin cannabis. Dagens sluttet af med en portion aftensmad bestående af ris med krydderier, lidt flere Gulddamer og så i seng.

Der er flere ting ved denne dagbog, som er interessante. For det første, kan man ikke gøre andet end at spekulere, her 25 år senere, hvordan i alverden en togbillet kun kunne koste 9 kroner. I dag kan man ikke engang komme en enkelt station for de penge. Dernæst, vidner denne mands erindringer om dagen, om et samfundsmæssigt problem, der igen, 25 år senere, ikke er blevet meget bedre. Derudover, kan man her tale om at den ukendte unge man, har haft et behov for at komme ud med nogle tanker, og greb chancen da Projektet Del din dag, blev lanceret, om end han ønsker at være anonym. Når lektor ved Saxo instituttet, Sebastian Olden-Jørgensen siger at indsamlingen af Oral history kan virke terapeutisk på nogle mennesker, er dette nok et godt eksempel. Det er tydeligt at den unge man har noget han gerne vil ud med, og selvom der ikke kommer noget respons, kan bare det at komme ud med fortællingen, have en virkning (Jørgensen, 2016).

⁸ Ifølge Olsen og Skougaard, er alle dagbøger i antologien bortset fra udvalgte få, gengivet i deres fulde længde som de blev indleveret september 1992. Nogle af de indsamlede dagbøger fylder over 100 sider, de er dog ikke med i denne antologi. De fleste fylder ½ til 3 sider (Skougaard, 1993).

Case Nr. 2: Kræftsyg kvinde, Sønderjylland

En anden erindring der henvender sig til emnet om at erindringer kan bruges som noget terapeutisk, er dagbogs-bidraget fra en 37årig kraftramt kvinde, gift og med to børn på 14 og 5 år. Heri beskriver kvinden ikke kun sine egne problemer med det at være syg af kraft, men også hvad det har af indflydelse på hendes ægteskab, og især på forholdet til hendes børn. Kvinden udtrykker sorg over at hendes datter, det yngste barn, skal forholde sig til at have en mor der er så syg, og drager paralleller til hendes egen erindring af at have været nogenlunde lige gammel da hendes egen far døde af sklerose. Endvidere forklarer hun, at sønnen på 14 blev ”glemt i forløbet og ”*jeg fik psykologhjælp, Martin var der overhovedet ingen der snakkede med om HANS følelser.. han blev vred på mig(sorgvrede) fordi jeg truede med at forlade ham gennem sygdommen..*” (Skougaard, 1993, s. 140). Erindringen bærer også præg af, at kvinden er bange for ikke at kunne deltage i en forestående familietur til Disneyland i Paris, grundet det faktum at kvinden aldrig helt kan vide hvordan hun har det i forhold til sygdommens skiftende forhold. Her er der altså tale om en erindring, hvori kvinden får afløb for frustrationer omkring sin sygdom og den påvirkning den har på hendes og hendes families liv, og hvor meget hendes familie betyder i kraft af at holde sig selv nogenlunde positiv i hele situationen. Erindringen her, giver den læsende et unikt indblik i noget der er en daglig kamp for mange mennesker, både i Danmark og verden over, og lader her de læsere der ikke selv er ramt, eller kender nogen der er ramt af kræft, en indsigt i hvad præcis det er de går igennem. Denne erindring, givet et indblik i et liv, som man tit hører om gennem tekniske termer om hvad sygdommen er, og samtidig er det vigtigt for fortælleren at eftertiden skal vide, at hun ikke har givet op overfor sygdommen; ”*Jeg kan se, at jeg skriver meget om sygdommen. Jeg har prøvet meget for at bekæmpe og fortrænge den – dvs. leve så normalt som muligt.(..) jeg forsøger at få det bedste ud af mit liv som det former sig. Og her er først og fremmest min mand og minde børn de helt centrale vigtige personer for mig.(..) venner og familie er selvfølgelig også vigtige i en sådan situation, og de vil også gerne støtte. Samtidig lægger jeg vægt på også selv at kunne stå!!!*” (Skougaard, 1993, s. 141).

Her er der tale om en erindring som er med til at skabe forståelse om livet med en given sygdom, og samtidig, i tråd med Sebastian Olden Jørgensens ord, er den sandsynligvis med til at frigive nogle bekymringer og derved virke terapeutisk på forfatteren.

Erindringer som kilde til samfundets virke i 1992

Selvom alle bidrag til dagbogsindsamlingen i 1992 skal være med til at danne et billede af datidens Danmark og dets borgere, er der alligevel nogle eksempler, der viser sig fra en side der beskriver samfundets virke, mere end andre. Disse er stadig beskrivelser af forfatterens dag, men med indskudte

sætninger med kommentarer der giver læseren et indblik i datidens system. Følgende, er en analyse af tre cases fra dagbogsindsamlingen i 1992.

Case nr. 3: Fysisk handikappet mand, København

Forfatteren til denne erindring, begynder med at forklare at han i 1979 var ude for et trafikuheld, der har gjort ham lam i hele kroppen, således at han sidder i kørestol, dog en så teknisk smart en af slagsen, at han blot skal puste eller suge i et rør, så bevæger den sig og han kan selv køre rundt. Trods sit handicap, skriver han selv erindringen ved at bruge et tekstbehandlingssystem på sin computer, som han kan betjene ved hjælp af en pind, monteret på en hjelm. Med dette værktøj, beskriver han sin dag som beboer på et plejecenter, hvor han blandt andet skal have hjælp til at komme op af sengen og op i sin kørestol. Der, hvor han begynder at påpege samfundsmæssige problematikker, er da han er kommet op i sin stol og sygeplejeren er gået. Her skriver han *"jeg har et begrænset antal timer , hvor der er hjælp i min lejlighed, hvis jeg skal bruge hjælp derudover, kan jeg benytte et kaldesystem, og må så vente, til der bliver tid, hvilket af og til kan vare længe, sygehjælper-staben er efterhånden skåret ned til et minimum, så det kniber af og til med at få den fornødne hjælp"* (Skougaard, 1993, s. 143). Her bliver der altså henvist til dagligdagsproblemer for det danske syge-plejesystem (noget som også er en debat her 25 år senere), ikke som en kritik af de arbejdende men som en kritik af systemets fokus på besparelser. Næste kritikpunkt er da forfatteren skal køres til aftenskoleundervisning. Her har han måtte afstå fra at vælge mere end ét fag, da han har haft problemer med at få det offentlige til at hjælpe med at betale transport, og må således betale for transporten selv, og derfor kun have ét fag. Her pointerer forfatteren *" problemet med bevilling af skolekørsel er, efter min mening, ligesom nedskæringerne af sygehjælper-staben, en konsekvens af den økonomiske situation i Danmark, og den nuværende regerings (borgerlig) måde at administrere de få kroner, der er til rådighed(..) Det er som om det offentlige systems hospitaler, plejehjem, hjemmepleje o.l. er det eneste sted regeringen rigtig kan blive enige om at skære ned, og det gør de så igen og igen"* (Skougaard, 1993, s. 143). Igen her hentyder forfatteren problemer med det offentlige, således at folk der måtte læse hans erindring i fremtiden forstår hverdagens problemer der kan opstå i hans liv som svært handikappet, og måske håber han, at der i fremtiden ikke vil være så stor mangel og nedskæringer på personale. Her 25 år senere, kan vi dog se at der i dagens Danmark igen er stor mangel og igen er det en samfundsdebat der kører jævnligt i nyhederne i TV, radio, aviser og sociale medier. Dette i sig selv er måske ikke grundlag for alt for stor opmærksomhed, men måske er det værd at lægge mærke til at samfundsstrukturen som sådan ikke har ændret sig meget de sidste 25 år.

Case Nr. 4: Arbejdsløs, Odense

Følgende case omhandler en ung kvinde, som har gået ledig på dagpenge i 3 måneder. I sin ca. 2 ½ sider lange bidrag til dagbogsprojektet, vender hun flere emner der berørte samfundsdebatten dengang med emner som ” *hvorfor skal modeller være så tynde*”, ” *hvorfor må kvinder ikke have hår under armene*” og ” *tænker folk at jeg ikke arbejder hårdt nok på at få et job*”.

Pigen går model, og skal om aftenen gå et show. Dette resulterer i at hun fra morgenstunden tænker ” *jeg havde planlagt ikke at spise noget i dag, så jeg kunne føle mig nogenlunde tynd til i aften(..) at komme gratis til frisøren er en af de gode ting ved at gå mode. Men de gode ting bliver tit overskygget af at man hele tiden skal tabe sig- bureauet er kun tilfreds med én, når man er totalt afmagret!*” (Skougaard, 1993, s. 94). Samtidig nævner hun også at når man går model, skal man barbere ben – hvilket hun gør i det bad de har til rådighed som ligger tre etager under deres lejlighed- og hun har spurgt sin kæreste hvornår og hvorfor det skete, at kvinder blev ulækre når de havde hår andre steder end på hovedet. Den unge kvinde skal til samtale på arbejdsformidlingen, et 3 måneders tjek. Hun beskriver her, hvordan hun sidder i venteværelset og kigger sig omkring og tænker. Hendes egne fordomme om at arbejdsløse er ubarberede alkoholikere iført ” *lædervest, ternet skjorte og en stor sort hund*”, må hun bide i sig for huns er ingen af slagsen omkring sig- og er det jo i øvrigt ikke selv. Til samtalen, blev hun ikke overfuset med spørgsmål om hvorfor hun endnu ikke havde et job, men fik derimod foretaget en stille og rolig samtale om hvor og hvad hun kunne gøre. Hun vil bare gerne have et arbejde inden hun søger ind for at læse historie i 93.

Denne kvindes nedskrevne erindring, giver et bredt billede af det danske samfund i 1992. Ikke alene beskriver hun en debat om hvor tynde modeller, inklusiv hende selv, skal være, men og hvordan kvinder bliver set på. Samtidig får hun givet læseren et indblik i hendes forudindtagede holdninger til arbejdsløse, holdninger hun nok ikke har været alene om. Derudover beskriver hun også en tur ned at handle, hvor hun fik 2 kyllinger for 40 kr. og hvordan man kan få 12-15 kr, men at de ” *ikke smager ret godt, når man tænker på det liv de har haft og den måde de er døde på*”. Så betaler hun hellere lidt ekstra for at dyrene har haft et bedre liv. Dette viser måske noget om en mulig debat om dyrevelfærd og Økologi fra 90'ernes Danmark. Derudover giver det også et billede af datidens økonomi – i dag koster én kylling langt tættere på de 40 kr. end de 12-15, økologisk eller ej.

Case Nr. 5: Kvinde i Jobtilbud, Dragør

Følgende case, er fra en kvinde som også beskriver sit syn på problematikker i det danske samfund i 90'erne. Hun har to børn, på 10 og 12 år, og er under skilsmisse med sin mand der bor i Australien.

Kvinden er kommet i jobtilbud hos en lokal boghandel i 9 måneder. Hun beskriver, hvordan hun kom hjem til Danmark efter at have boet i 5 år i Sydney, blot for at opdage at hun havde været *”uden for systemet”*, og kun kunne komme tilbage i systemet hvis hun fandt et arbejde der varede mere end 2 år, da hun så kunne få understøttelse via sin fagforening. Hun var dog for gammel, med en uddannelse som kontorassistent som der var for mange af. Hun beskriver hvordan det nye jobtilbud har sikret hende flere penge end hun havde på bistand (ca. 7.600, mod de tidligere 5.200 kr.), til gengæld skal hun på arbejde alle dage bortset fra søndag, hvilket går ud over hendes tid med hendes børn. Butikken er travl, især nu hvor danske spil har indført Quick spillet, og det kan købes i bog handelen. Hun påpeger, at der i samfundet er stigende misundelse over at *”ikke-danskere”* eksempelvis kan få et hus i Hvidovre, hvor kommunen betaler de 1.5 millioner kr. det koster om året at have en familie på 6 til at bo der, mens *”etniske-danskere”* som hun selv, skal klare sig for ca. 60.000,00 om året. Til hendes nevøs konfirmation, blev der joket om at *”hun bare skulle farve sit hår sort og tale gebrokkent dansk, så ville jeg nok få i hoved og ende”* (Skougaard, 1993, s. 103-104). Dernæst går forfatteren videre til at diskutere, hvor dårligt hun syntes om at kvinder ikke længere får hustrubidrag, men skal klare sig selv, især når de fleste arbejdsløse er kvinder. Igen er der her noget der siger noget om samfundet, dog skal man huske, at erindringer er individuelle, og man risikerer derfor at *”øjnene der ser”*, taler ud fra eget synspunkt, og ikke ud fra fakta. Dog kan man, lige præcis i denne situation gå ind og finde en statistik (Fra Danmarks statistik) og se, at arbejdsløsheden for mænd i 1992 lå på 10,0 procent, hvor arbejdsløsheden for kvinder lå på 12,9 procent (Albert Jensen, 2010), og derved kan man konkludere at forfatteren har ret. Her er det, at som forskningen antyder, at man skal se erindringen på en af to måder; enten skal man se det som en mulighed for at få et indblik i hvordan et menneske kan have tænkt om samfundet omkring sig i 1992, eller man kan se det som kilde til at vide hvordan samfundet har set ud. Gør man sidstnævnte, må man gøre som jeg lige har gjort, og undersøge de påstande der måtte opstå i kilden. Man er altså nødt til at verificere om kilden taler sandt eller ej. Det er dette der netop er problematikken med erindringer – forfatteren kunne principielt have postuleret at flest kvinder er arbejdsløse i 1992, fordi hun er kvinde og selv har været arbejdsløs, og var det ikke det aktuelle tilfælde, så havde læseren af erindringen fået et forkert indtryk af datidens samfund. Det er altså fuldkommen essentielt at man som historiker og anden form for forsker der arbejder med erindringer, holder sig stærkt for øje **hvad** det er man vil bruge erindringen til at undersøge.

Diskussion

Der er blevet analyseret på, hvordan erindringer bruges til kulturarvsformidling, hvad det kan blive brugt til at formidles på, og hvad man kan få ud af det. I det efterfølgende vil der blive diskuteret analysens resultater, samt hvad der evt. mangler at blive taget hensyn til at konsekvenser når man arbejder med erindringer.

Erindringer på museerne

Som man kan se i analysen, er erindringer gavnlige, når man skal formidle forskellige former for historie. Det er gavnligt, når man skal indsamle og formidle historier fra et fiskersamfund, som befinder sig i et allerede eksisterende samfund, men som står lidt udenfor det, grundet trangen til at fastholde gamle traditioner og fag. Her blev et ellers lukket samfund pludselig hørt, da de via deres erindringer, kom til at være en del af udstillingen på Lancaster Maritime Museum (der åbnede i 1985), og de museumsgæster der repræsenterede den anden del af samfundet, altså den del som ikke hørte til fisker-samfundet, fik pludselig en større viden og forståelse for et folk der ellers havde været ret isoleret. I sin artikel skriver April Winchop, hvor gavnligt det er for samfundet at have skabt dette museum, og især denne udstilling som ikke kun bragte glæde til den generelle befolkning i Lancaster, men især hos fisker-samfundet ved Mocombe Bay. Det bragte stor glæde, fordi *Morecampe*-Folket følte sig hørt, set og inkluderet, og det faktum at de kunne få lov at fortælle deres egne erindringer, om deres eget liv, gjorde at man samtidig også fik indsamlet et stykke vigtig viden om kvinder i lige netop den del af samfundet. Derudover tog museet til efterretning, efter åbningen af den nye udstilling, når medlemmer af *Morecampe* Bays fisker-samfund kom og fortalte at nogle af genstandene i udstillingen ikke passede ind, og ændrede udstillingen, således at den afgav et mere korrekt billede af det der ønskedes formidlet. Winchop kommer selv ind på problematikken ved, i første omgang kun at have hørt mændenes historie, da de fra museets side blev klar over at dette kun gav et halvt billede af historien, og de måtte derfor ud og tale med kvinderne fra samfundet. Her har man altså fundet ud af, hvor vigtigt det er at tænke over hvad det er man gerne vil formidle, og så derefter planlægge hvordan man får fortalt hele eller som minimum så meget af den historie som muligt.

April Winchop beskriver dog ikke i sin artikel, andre problematikker med brugen af erindringer. Hun lægger ikke noget fokus på, om der udover at de opdagede at de skulle sørge for at spørge kvinderne i Mocombe Bay fiskesamfundets om deres historie og oplevelser om deres liv, skulle være andre problematikker omkring brugen af Oral History. Det er bemærkelsesværdigt, at der hverken bliver undersøgt eller nævnt, hvad man har brugt af det indsamlede materiale. Der bliver blot nævnt

at der i udstillingen er brugt lydoptagelser af de interviewede fisker-folk samt skriftlige fortællinger, og at fortællingerne har bidraget som kilde til at kunne vise hvordan udstillingen skulle se ud og hvilke genstande der skulle bruges. Det virker som om, at der her er foregået en interview og indsamlingsproces som har ledt til opbygningen af udstillingen, som dernæst har ført til erindringerne plads i udstillingen som lyd og tekst. Herefter er der så foretaget en åbning af udstillingen hvor der her har været god og positiv respons – hvilket i sidste ende har ført til bedømmelsen succes. Det er ikke hermed sagt, at museet definitivt ikke har gjort sig tanker om brugen af erindringer, men det kommer til udtryk som noget der blot er positivt. Når der ingen tanker er nedfældet, om hvordan man skal bruge erindringerne, rejser det følgende spørgsmål:

- Hvor mange erindringer af det indsamlede materiale, bliver brugt? Har man indsamlet for så mange, at man har været nødt til at vælge fra, eller slå nogle erindringer sammen for at få det hele med i udstillingen?
- I så fald – hvad sker der når man fra museets side er nødt til at slå erindringerne sammen fordi de evt. ligner hinanden så meget- udelukker man i virkeligheden nogle mennesker fra en udstilling som angiveligvis er lavet for netop at vise denne historie, eller er man i stedet nødt til at redigere i erindringerne for at smelte dem sammen – og hvad gør det så for erindringen?
- Når en besøgende på museet ser en udstilling, hvori erindringer indgår i, hvad er det så de skal gå derfra med? Hvad er det for en form for forståelse der skal forekomme, hvis erindringerne er blevet ”pillet ved” for at de passer ind i udstillingen, og bliver der gjort opmærksomhed på det fra museets side?

Det er selvfølgelig ikke en påstand i dette projekt, at museerne piller ved erindringerne i en sådan grad, at de til sidst fortæller noget modsat af, hvad de oprindeligt gjorde. Men der må være en konsekvens for, når museerne får indsamlet ”for meget” materiale, som de efterfølgende skal have skåret ned sådan at det passer ind i udstillingen. Heri undergår materialet selvsagt en kasseringsproces, som museerne bør have for øje når de skal organisere materialet sådan at det fortæller den historie det skal fortælle i en given udstilling. Endvidere er det vigtigt at holde sig for øje, hvad målet med erindringerne er, og derfor hvad det er man gerne vil have at de besøgende på museet skal have ud af udstillingen, og hvad det evt. gør for forståelsen af historien at man er nødt til at vælge nogle erindringer fra og arkivere dem.

På immigrantmuseet i Furesø, siger Museumsinspektør Freja Gry børsting selv, at de på museet ikke vælger noget fra i deres udstillinger. Det, som er for meget, kommer i arkivet, men det bliver ikke

”smidt ud”; ” Når vi indsamler erindringer, fungerer det næsten som når vi indsamler genstande. Personer der giver os deres historier, skriver under på, at museet har fået fortællingerne og at de eksempelvis må bruges i udstillingsøjemed. Hvis personerne har ønske om, at fortællingerne kun bruges til helt bestemte ting eller kun én gang, noteres det også ned. Alle fortællingerne gemmes i vores arkiv. Der er ingen fortællinger der bliver valgt fra. Hvis det er en fortælling fra en person der er kommet til Danmark fra et andet land, er det sådan set lige meget hvad fortællingen indeholder.” (Børsting, 2018). Problemer her er igen, ligesom ved museet i Lancaster, at der ikke bliver spekuleret over hvad der skal ske med de erindringer der ikke bliver brugt. At de ender i arkivet må i mange tilfælde være en nødvendighed for museerne, da man jo ikke kan have plads til alt det indsamlede materiale. Men hvis det ender i arkivet, kommer det så overhovedet i udstillingen? Eller kommer der en enkelt sætning med hist og pist, som giver et indtryk af noget der passer i udstillingen, men som i virkeligheden er taget ud af en anden kontekst? Det giver som sagt sig selv at der er nødt til at foregå en form for kassation – det sker også med genstande. Og når Børsting her selv siger at man arbejder med erindringerne næsten som man arbejder med genstande på museet, så må det ligge implicit at der er noget der ender på arkivet grundet pladsmangel. Dette sker, og dette er der ikke nødvendigvis noget galt med. Men det kunne være et ønske, at der blev foretaget nogle kritiske undersøgelser i forhold til hvad det har af konsekvens at mange af disse personlige erindringer ender på arkivet. Det kunne jo være at den der erindrer kom og skulle se en udstilling, men kunne som sådan ikke finde sin egen erindring. Heri kan man måske så sige at Halbwachs havde ret, når han siger at der ikke er noget der er individuel erindring – eksempelvis kunne en der havde doneret sine erindringer til museet komme til åbningen af udstillingen og læse en tekst og sige ” det her er mig der har sagt det” og 5 min senere kunne der komme et andet menneske og sige det samme – fordi museet havde fået så meget indsamlet materiale at de var nødt til at flette de erindringer sammen, som lignede hinanden mest. Her kan man så tale om at erindre kollektivt, og de førnævnte mennesker ville noget ikke gå fra museet og være skuffet over ikke at have fundet deres eget navn, for det de havde sagt, var jo nævnt i udstillingen. Ej heller er det sikkert at andre museumsgæster ville gå fra udstillingen og ikke have forstået dens budskab – men spørgsmålet er nok mere om det er etisk korrekt at lægge folks erindringer på is i arkivet fordi der ikke er plads i udstillingerne. Måske skulle man i stedet sørge for at rette sin indsamling mod de specifikke projekter, sådan at man er sikker på at kunne bruge al det materiale man får ud af indsamlingen, og at alt hvad man har indsamlet har værdi og forskellige funktioner i udstillingen, sådan at al materialet er med til at give et dybere indblik i historie – hvilket jo lige netop er det som er meningen med at bruge erindringer.

Erindringer kan som tidligere nævnt være gode til at belyse mange forskellige emner, og give et dybere indblik i historien. I analysen af dagbogsprojektet fra 1992, kan man se at hvis man anlægger et hvis fokus på erindringerne, kan man bruge dem mere målrettet til at fortælle noget om det man vil. Dagbogsprojektet var et bredt indsamlingsprojekt, og meningen med det var netop også at man skulle indsamle så bredt som muligt fra hele den danske befolkning, for at give efterkommere et billede af, hvordan danskernes hverdag så ud i 1992. med de over 50 tusind bidrag og de 10 tusind af dem der blev brugt til at skrive antologien fra 1993 over projektet, må man sige at det lykkedes for Nationalmuseet og Danmarks Radio. Bidragene viser en bred fortælling, men kan, som gjort i analysen, også deles op og målrettes ud fra at vise specielle perspektiver. Når det er gjort, er det for at vise at man kan bruge erindringerne til mange forskellige ting, men at de kræver at man ved hvad man ønsker at vise. Bidragene udvalgt til analysen her i projektet, er alle sammen med til at vise et bredt Danmarksbillede i et macro perspektiv, men kan samtidig belyse historier fra micro perspektiver. Denne del af analysen rejser til gengæld andre spørgsmål, end analysen af museernes brug af erindringer; Indtil videre er det stadfæstet godt og grundigt, ikke kun i dette projekt, men i forskningen generelt, at erindringerne er taget ind i historieforskningen som kilde, fordi de er vigtige til at fortælle historien ud fra et Bottom-up perspektiv, kontra det *oppefra-og-ned* perspektiv der ellers er set før erindringerne vandt indpas i historien. Det der så nu er interessant, er om man husker at erindringerne skal bruges til at give minoriteterne en plads og en stemme i historien, men det betyder ikke at den modsatte del af historien skal glemmes. "eliten" som det af og til bliver kaldt, altså de mere økonomisk bedre stillede, politikere, kongehus og store forretningsmennesker, skal ikke glemmes i historien, således at det at bruge erindringer kun "hører den lille mand til" og agerer som en form for historieskrivnings hævntogt, men er derimod lige så vigtigt at få med i historien. Forskellen skal bare ligge i, at det ikke nødvendigvis er eliten der betaler og derfor får skrevet historien ud fra deres synspunkt, men at vi i dag har et samfund hvor kulturarv bliver anerkendt nok til at alles historie, vidt og bredt, kan blive fortalt. Bidragene er skrevet på mange forskellige måder, nogle som en reel dagbog med ordene "kære dagbog", andre som breve, og andre igen er direkte henvendt til de fremtidige mennesker der måtte læse bidragene. Fælles for dem alle er, at de forventes at blive læst, da forfatterne alle på den ene eller anden måde skriver bevidst med henblik på at fremtidige læsere skal kunne sætte sig ind i forfatterens erindringer, og gør derfor i nogle tilfælde meget ud af at beskrive hvad de har på af tøj, hvad de har af økonomiske udfordringer, hvad de mener som samfundet i 92, eller hvad der er oppe i tiden - eksempelvis fodbold, udsendte soldater og Ruslands atombomber. Andre igen, søger forståelse for en bestemt situation de er i, og håber muligvis

at deres bidrag kan være med til at skabe opmærksomhed om en sygdom, eller det danske system, sådan at det skulle blive bedre i eftertiden. Med i antologien er et bidrag fra en mand der sidder i fængsel. Bidraget hører med under kapitlet ” på kant med loven” og læser man mellem linjerne, er det ikke svært at gætte sig til at manden er fængslet for mistanke om pædofili. Når man er nødt til at læse mellem linjerne, er det fordi at manden selv siger at han er under brev censur og derfor ikke må skrive ting i detaljer, ej heller beskrivende ord. Når Sebastian Olden – Jørgensen skriver at man af og til kan ende ud i at erhverve sig en erindring der endte ud helt anderledes end man havde regnet med, og derfor ender i en situation hvor man må vælge om den historie skal med trods de etiske eller politiske uroligheder det end måtte være katalysator for- så kan man godt nævne dette bidrag. I sine erindring skriver forfatteren, at en overlæge på en psykiatrisk afdeling for nyligt havde sagt at man skulle lade være med at drive ”heksejagt” på ” sådan nogle som mig”, da det ikke hjalp noget. Årsagen til at dette dagbogsbidrag nævnes her, er fordi at selvom disse historier kan være uhyggelige at læse, så hører de også til i fortællingen om danskerne. De ubehagelige, modbydelige, utrygsvækkende historier er lige så stor en del af mennesker som de er en del af samfundet - er de ubehagelige at læse, skal de med alligevel. Man kan ikke sådan uden videre sortere de ubehagelige emner fra, idet det vil give et helt andet billede af historien, hvis man lader som om at ”monstrene” ikke eksisterer. I deres bidrag til føromtalt antologi ” Oral history i Danmark”, skriver Claus Bundgård Christensen, Niels Bo Poulsen og Peter Scharff Smith blandt andet at erindringer *”ikke nødvendigvis er et politisk eller normativt projekt der sæger at styrke svage grupper i samfundet, men kan ganske enkelt opfattes som et metodisk greb til at skabe kilder, hvor de skriftlige vidnesbyrd enten er ikke eksisterende eller bør suppleres for at belyse det emne, man arbejder med”* (Claus B. Christensen, 2016). Forholder man sig objektivt til det erindringen skal bruges til, kan man altså godt undgå dilemmaet om hvorvidt noget skal udgives eller ej, men ser det i stedet som en del af historieforskningen, som er med til at belyse hele historien, også de ubehagelige sider.

Konklusion

Erindringer kan bruges til flere forskellige ting. Det kan bruges i kulturarvsformidlingen til at få fortalt en mere nuanceret historie, både på mikro og makro niveau. Det kan bruges til at finde frem til bestemte forhold i historien og undersøge, hvilket samfund datiden har været, og hvordan livet har fungeret. Som Lene Floris skriver i *”Snot på ærmet”*, er det vigtigt at være observant omkring kildekritik, når man har med erindringer at gøre, da erindringer er så individuelle, som de er, og man

bliver derfor nødt til altid at være opmærksom på hvem, hvad, hvorfor, hvor og hvornår erindringen er skrevet. Derudover skal man være opmærksom på om man søger noget, der fortæller noget om menneskets egen forståelse af historien, eller om man søger noget, der skal fortælle noget om historien. Af og til, vil disse måske smelte sammen. Ved udstillingen i Lancaster om fiskeri-samfundet i *Morecampe* Bay, kunne man potentielt havde haft med begge dele at gøre, da erindringerne handler om fisker-folkets egne forståelser af sig selv, men ryger ind i en større kontekst på museet, hvor de besøgene her vil se erindringerne som en fortælling om et fisker-samfund. Projektets formål var at belyse, hvorledes man kan bruge erindringer, og hvordan de er brugt, samt hvilke problemer der kan være ved at bruge erindringer. Hertil er det let at konkludere at erindringer er et rigtigt godt værktøj til at få formidlet minoritets historie og give dem en stemme og en plads i historien. Derudover er det også et godt værktøj til at få fyldt de huller i kulturarvsformidlingen, som man ikke har kunnet fylde før med den traditionelle historieskrivning. Til sidst men ikke mindst, er det problematisk, at museerne ikke nedføre skriftlige overvejelser om, hvad der sker, hvis man er tvunget til at kassere eller arkivere erindringer fordi der ikke er plads til dem i en given udstilling. Det har været problematisk for udførelsen af dette projekt, hvortil jeg i stedet har måtte henvende mig til andre kilder for at finde ud af, hvad erindringer bliver brugt til. Det skal også nævnes, at der ikke er nogen tvivl om, at erindringer kan være med til at give et bredere og mere nuanceret billede af en given historieformidling, men det er min konklusion, at det er vigtigt at målrette sin indsamling af erindringer. På denne måde ville det være lettere at komme kasserings/arkiverings problemet til livs, og det ville evt. være lettere at styre en indsamlingsproces. Det kan også konkluderes at udover minoritets historier, er det også nødvendigt for at give det mest nøjagtige billede af den historie man ønsker formidlet, at have et fokus på de ubehagelige historier. Det er vigtigt at forholde sig således at alle historier i princippet er vigtige, for gør man ikke det, så gentager man vel egentlig bare de fejl der har præget den traditionelle historieskrivning – nemlig at den er skrevet ud fra ét bestemt par briller, hvor det før var eliten det blev skrevet ud fra, ville det i dag blive historikeren der valgte til og fra i historien og det er jo ikke meget bedre. Naturligvis må man også konkludere at det ikke er alt der kan bruges i en udstilling, og at risikoen nok altid vil været at man får indsamlet erindringer som ligner hinanden så meget, at man enten kasserer nogen af dem, eller slår dem sammen – det er som sådan ikke det der er problemet. Det der er problemet er når man ikke **tænker over og forklarer** hvad man gør på museerne, og samme kan nævnes for de større indsamlingsprojekter. Det er jo nemlig sådan, at Antologien over Del din Dag projektet i 1992 ikke beskriver hvordan de har udvalgt de bidrag de har, ej heller kommer de med en form for læsevejledning med henblik på kildekritik som

gør det muligt for den ikke-forskningsuddannede læser at forholde sig kritisk til de der bliver læst. Kildekritik er og bliver essentielt, og ikke blot indenfor historie. Antologien mangler læsevejledning og/eller generelle kommentarer til hvad det er der er udvalgt, hvorfor lige netop de historier er udvalgt, og til hvad formål de er udvalgt- Det efterlader læseren med en følelse af at der jo som nævnt i antologiens indledning er undersøgt 10 tusind bidrag ud af de over 50 der kom ind 2. september 1992, men hvad fortæller resten noget om? Elite delen af samfundet er slet ikke repræsenteret i antologien, men er det fordi de er valgt fra, at de tilfældigvis ikke var en del af de 10 tusind bidrag der blev læst til at lave antologien, eller er det fordi eliten slet ikke har indsendt en dagbog ? og hvor efterlader det os så, når vi her 25 år senere, eller om 100 år skal læse den antologi igen, giver den os så et nøjagtigt billede af datidens samfund? Havde man ingen politikere der ville sige noget, eller nogen forretningsmennesker, nogen repræsentanter fra en økonomisk velstand i 1992? Vi kan ikke vide hvad folk tænker om 100 år, ej heller kan vi vide hvad der vil ske, når projektet fra 2017 er færdigt, og resultaterne kan blive sammenlignet med samfundet i 1992. forhåbentlig kommer der et billede af udviklingen, forhåbentlig er der nogle erindringer fra 1992 som ikke er med i antologien, men som vil komme med i den forestående sammenligning. Forhåbentlig vil museerne forny sig og tænke over hvordan de bruger erindringer – skrive beslutninger ned – og huske at erindringer er et stærkt og godt redskab til at fortælle historier der ikke bliver fortalt før, et stærkt værktøj til at formidle alle dele af samfundets finurlige hjørner og mørke kringelkroge, et godt værktøj til at fylde videns huller – og samtidig skal man huske altid at forholde sig kildekritisk til materialet, huske at menneskers erindringer er individuelle og man skal sørge for at vide fra starten af hvad det er man ønsker at erindringerne skal bruges til, således at man kan få det bedste ud af formidlingen. Og til sidst, skal man huske at behandle erindringerne med respekt, uanset hvor korte, lange, givende eller blot gentagende de er, for det er trods alt folks personlige tanker man som man bliver givet, og med det, kommer et ansvar.

Citerede værker

- Albert Jensen, h. o. (15. December 2010). *Leksikon.org*. Hentet fra Leksikon.Org: <https://www.leksikon.org/art.php?n=138>
- Augustine, S. (2002). *The Confessions of Saint Augustine, oversat af E.B Pusey*. Gutenberg Ebook.
- Bak, S. I. (2016). *Oral history i Danmark*. Odense: Specialtrykkeriet Viborg A/S.
- Bernard Eric jensen, C. b. (1996). *Erindringen og glemslens politik*. Roskilde: Roskilde universitetsforlag.
- Boas, S. (3. April 2017). *Berlingske tidende*. Hentet fra BT.DK: <https://www.bt.dk/krimi/romaer-raser-over-danmark-hvis-i-fortsætter-med-at-terrorisere-os-saa...>
- Børsting, F. G. (Marts/april 2018). Mailkorrespondence mellem Museumsinspektør og specialets forfatter. *Om erindringer på museer*. Aalborg, Danmark.
- Claus B. Christensen, N. B. (2016). Samtaler om vold. Oral history med forhenværende Waffen-SS soldater. I S. L. al, *Oral History i Danmark* (s. 35-63). specialtrykkeriet Viborg A/S.
- Floris, L. (1996). Med snot på ærmet: om erindringsserien "Folk Fortæller. I B. E. al, *Erindringens og glemslens politik* (s. 107-137). Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*. New york & London: The university of Chicago Press.
- Hutton, P. H. (Feb 1994). Sigmund Freud and Maurice Halbwachs: the problem of memory in historical psychology. *The History Teacher Vol. 27 Nr. 2*, s. 145-158.
- hutton, P. H. (2016). *The memory Phenomenon in contemporary historical writing*. Burlington, Vermont USA: Palgrave Macmillian.
- Immigrantmuseet. (april-maj 2018). *Immigrantmuseet.dk*. Hentet fra Immigrantmuseet.dk: <https://immigrantmuseet.dk/det-sker/immigrantmuseet/immigrantmuseets-historie/>
- Immigrantmuseet. (20. maj 2018). *Immigrantmuseet/viden-om-romaerne*. Hentet fra Romaerne: <http://immigrantmuseet.dk/wp-content/uploads/2017/08/Romaerne-6.pdf>
- Jensen, B. E. (1996). historiebevidsthed og historie - hvad er det? 7 historiedidaktiske essays. I F. f. samfunds-fag, *historieskabte såvel som historieskabende* (s. 5-18). københavn: OP-Forlag.
- Jensen, B. E. (2014). *Fortidsbrug og erindringsspor*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag.
- Jørgensen, S. O. (2016). Glæder og sorger i Oral History. Et metode-historiografisk essay. I S. L. al, *Oral history i Danmark* (s. 21-34). Odense: Specialtrykket Viborg A/S.
- Kennedy, R. (2013). Memory, history and the law; testimony and collective memory in Holocaust and stolen generations trials. I J. T. Al, *Memory and history: understanding memory as source and subject* (s. 50-68). London And New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Nakou, A. G. (15. Oktober 2015). Oral History in museums and education - where do we stand today? *ResearchGate*.

- Nietzsche, F. (1998). *The use and abuse of history in life*. British Columbia: Malaspina University College.
- Nora, P. (Forår 1989). Between memory and history: les lieux de Mémoire. *Representations No. 26 Special Issue: Memory and counter-memory*, s. 7-24.
- Pedersen, L. (Marts/April 2018). Mailkorrespondence om brugen af erindringer i projektet "Del din dag". *om erindringer*. Aalborg-København, Danmark.
- Poulsen, S. P. (13. December 2017). *retsinformation.dk*. Hentet fra Retsinformation.dk:
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=194888>
- Skougaard, E. A. (1993). *Dagbogen 2. september 1992: En Dag i Danmark*. Viborg: Nationalmuseet Og DR.
- Soundscape, F. (1. maj 2018). *Fleeting soundscape*. Hentet fra The Archive:
<http://www.fleetingsoundscape.co.uk/the-archive.html>
- Starn, N. Z. (forår 1989). Introduction. *representations No. 26 special udgave: memory and counter memory*, s. 1-6.
- Thejll-Madsen, E. (2017. September 2017). *Politikken.Dk*. Hentet fra Politikken.Dk:
<https://politiken.dk/video/art6095853/Nationalmuseet-opfordrer-alle-danskere-til-at-skrive-dagbog-i-dag>
- Tumblety, J. (2013). *Memory and history. Understanding memory as source and subject*. London: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Warring, A. (2011). Erindring og historiebrug, Introduktion til et forskningsfelt. *Temp nr 2*, 6-35.
- Whincop, A. (forår 1986). Using oral history in museum displays. *Oral history vol 14 no 2*, s. 46-50.